

PROGRAM NAUCZANIA
WIEDZY O SPOŁECZE STWIE

EDUKACJA OBYWATELSKA

Janusz Korzeniowski

**Program nauczania
wiedzy o społeczeństwie
w liceum i technikum**

ZCDN, SZCZECIN 2010

Korekta

*Katarzyna Kryszczuk-Mańkowska
Piotr Lachowicz*

Skład

Radosław Józwik

Copyright © 2010 by Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli

ISBN 978-83-89882-32-5

Wydawca

Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli
ul. Gen. J. Sowińskiego 68
70-236 Szczecin

Spis treści

Od Przewodniczącego <i>Forum Nauczycieli Edukacji Obywatelskiej</i>	5
I. WSTĘP.	6
II. CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA	7
III. TREŚCI KSZTAŁCENIA I PLANOWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW	10
Dział I. Życie w społeczeństwie	10
Dział II. Życie publiczne i instytucje polityczne w państwie demokratycznym	22
Dział III. System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej	29
Dział IV. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej	34
Dział V. Prawa człowieka i ich ochrona	41
Dział VI. Stosunki międzynarodowe w procesie globalizacji	43
Dział VII. Integracja europejska	46
Treści nauczania fakultatywne	49
IV. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA	51
V. PROPOZYCJE METOD I KRYTERIÓW OCENY OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW	52

Od przewodniczącego

Forum Nauczycieli Edukacji Obywatelskiej

Warunkiem istnienia demokratycznego państwa jest wolność

Arystoteles

Przedkładam Państwu czwarty zeszyt z serii „Edukacja obywatelska”, zawierający Program nauczania wiedzy o społeczeństwie w liceum i technikum, w zakresie rozszerzonym. Celem publikacji jest merytoryczne i metodyczne wsparcie nauczycieli oraz zachęcenie ich do podejmowania nowatorskich inicjatyw.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników stanowi, że program nauczania jest dopuszczany do użytku w danej szkole przez dyrektora szkoły, na wniosek nauczyciela lub nauczycieli.

Nauczyciel do zaakceptowania może przedstawić program:

- opracowany samodzielnie bądź we współpracy z innymi nauczycielami;
- opracowany przez innego autora, wybrany np. spośród dostępnych na rynku;
- opracowany przez innego autora wraz z dokonanymi przez siebie modyfikacjami, ze wskazaniem zakresu proponowanych zmian wraz z ich uzasadnieniem.

Przed dopuszczeniem programu nauczania ogólnego do użytku, dyrektor szkoły może zasięgnąć opinii:

- nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego, posiadającego wykształcenie wyższe i kwalifikacje wymagane do prowadzenia zajęć edukacyjnych, dla których program jest przeznaczony;
- konsultanta lub doradcy metodycznego;
- zespołu nauczycielskiego, zespołu przedmiotowego lub innego zespołu problemowo-zadaniowego.

Opinia powinna zawierać w szczególności ocenę zgodności programu nauczania ogólnego z podstawą programową kształcenia ogólnego i dostosowania programu do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony.

Jestem przekonany, że niniejsza publikacja, mająca uniwersalne zastosowanie, zachęci nauczycieli wiedzy o społeczeństwie do opracowywania autorskich programów nauczania, dzięki którym uczniowie będą mogli rozwijać swoje społeczne i obywatelskie kompetencje.

Janusz Korzeniowski

I. WSTĘP

Nauczanie wiedzy o społeczeństwie na czwartym etapie edukacji w zakresie rozszerzonym ma na celu rozwijanie i pogłębianie wiedzy o życiu w społeczeństwie, życiu publicznym i instytucjach politycznych w państwie demokratycznym, systemie politycznym Rzeczypospolitej Polskiej, polskim systemie prawnym, prawach człowieka oraz stosunkach międzynarodowych w procesie globalizacji. Specyfika tego przedmiotu powoduje, że wiedza przekazywana na lekcjach jest stale konfrontowana z osobistym doświadczeniem uczniów, wiedzą pozaszkolną i obrazem prezentowanym przez media. Taka sytuacja jest ogromnym wyzwaniem dla nauczyciela. Prezentowany program nauczania umożliwia nauczycielom wiedzy o społeczeństwie pełną i spójną realizację *Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadgimnazjalnych w zakresie treści nauczania oraz celów kształcenia i wychowania*. Nabyte na tym etapie wiadomości i umiejętności pozwalają uczniom przystąpić do egzaminu maturalnego oraz kontynuować edukację na studiach wyższych.

Treści kształcenia zostały ułożone tak, aby uczeń miał możliwość poszerzenia i pogłębienia wiedzy zdobytej na wcześniejszych etapach kształcenia. W stosunku do podstawy programowej dodane zostały treści w obrębie niektórych spośród 45 modułów (zaznaczone *). Całość została uzupełniona przez trzy moduły fakultatywne, które nie wynikają wprost z zapisów podstawy programowej, ale zdaniem autora programu są ważne i niezbędne do tego, aby uczeń zrozumiał społeczną naturę człowieka i został lepiej przygotowany do świadomego i aktywnego udziału w życiu społecznym.

Cele kształcenia zostały sformułowane w programie tak, aby jego realizacja skutkowałą rozwijaniem u uczniów kompetencji społecznych i obywatelskich. Aby to umożliwić, szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia;
- wykorzystywali zdobywane wiadomości i umiejętności obywatelskie w życiu codziennym;
- uczyli się planować i realizować uczniowskie projekty edukacyjne;
- brali udział w dyskusjach i debatach na forum klasy, szkoły oraz w innych sytuacjach społecznych;
- pracowali nad rozwiązywaniem wybranych problemów swego otoczenia i społeczności;
- mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego;
- brali udział w życiu społeczności lokalnej;
- nawiązywali kontakty i współpracowali z organizacjami społecznymi i instytucjami publicznymi;
- uczestniczyli w obywatelskich kampaniach i działaniach oraz korzystali z różnych form komunikowania się w sprawach publicznych.

Przedstawione wyżej treści kształcenia mają charakter ramowy. Zaproponowany w programie podział treści nauczania na moduły można traktować jako propozycję rozkładu materiału, ale ostateczne przyporządkowanie treści do poszczególnych tematów lekcyjnych stanowi zadanie nauczyciela. Od jego decyzji będzie zależeć również realizacja treści fakultatywnych.

Program jest przewidziany do realizacji w drugiej i trzeciej klasie liceum oraz technikum, począwszy od 2013 roku.

Wdrażanie niniejszego programu na zajęciach lekcyjnych i innych formach edukacji obywatelskiej powinno się odbywać w oparciu o wybrany przez nauczyciela podręcznik (podręczniki) oraz inne środki dydaktyczne, które będą służyć jako uzupełnienie narracji i źródło wiedzy podczas pracy w domu. Istotną rolę odgrywają również teksty źródłowe, słowniki, leksykony i literatura naukowa, które pomagają w zrozumieniu omawianych zagadnień oraz w przyswojeniu trudniejszych terminów i pojęć. Pomocne są też mapy, które pozwalają umiejscowić wydarzenia w przestrzeni, oraz wykresy, diagramy i zestawienia statystyczne, ułatwiające kształcenie umiejętności analizy i syntezy. Ważnym źródłem informacji zarówno dla nauczyciela, jak i ucznia są media (szczególnie Internet), a także opracowane do poszczególnych zagadnień foliogramy czy prezentacje multimedialne.

II. CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Na czwartym etapie kształcenia, w zakresie rozszerzonym, głównym zadaniem edukacji obywatelskiej jest **rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich**, poprzez wzbogacanie wiedzy ucznia, rozwijanie jego umiejętności oraz utrwalanie pożądanych społecznie postaw. Zrealizowanie tych zadań jest możliwe poprzez osiągnięcie przedstawionych poniżej celów edukacyjnych.

1. Wiedza

Układ i dobór treści programu służy nabyciu i pogłębieniu przez uczniów **wiedzy o:**

- zasadach, formach i regułach życia społecznego;
- konfliktach społecznych;
- kształtowaniu postaw;
- strukturze współczesnego społeczeństwa;
- historycznych i współczesnych formach organizacji społeczeństwa;
- narodzie, mniejszościach etnicznych i narodowych;
- wymiarach współczesnej kultury;
- współczesnych sporach światopoglądowych;
- kwalifikacjach i kompetencjach niezbędnych na współczesnym rynku pracy;
- społeczeństwie obywatelskim;
- uwarunkowaniach rozwoju kapitału społecznego w Polsce;
- formach udziału obywateli w życiu publicznym;
- funkcjonowaniu opinii publicznej;
- roli współczesnych mediów;
- zasadach i wartościach współczesnej demokracji;
- wymiarach polityki i kultury politycznej;
- współczesnych ideologiach i doktrynach politycznych;
- współczesnych partiach i systemach partyjnych;
- funkcjonowaniu instytucji państwa;
- współczesnych ustrojach politycznych;
- zagrożeniach dla współczesnej demokracji;
- Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i konstytucyjnych zasadach ustroju RP;
- funkcjonowaniu organów władzy państwowej i samorządowej;
- źródłach, rodzajach i zasadach prawa;
- konstytucyjnych zasadach organizacji i działania sądów;
- podstawach prawa cywilnego, karnego, administracyjnego;
- historycznym rozwoju praw człowieka;
- konstytucyjnych wolnościach i prawach człowieka i obywatela w RP;
- obowiązkach i cnotach obywatelskich;
- przejawach naruszania praw człowieka;
- światowym i europejskim systemie ochrony praw człowieka;
- współczesnych stosunkach międzynarodowych;
- procesach globalizacji;
- globalnych problemach współczesnego świata;
- systemach bezpieczeństwa i współpracy;
- procesach integracji europejskiej;
- polityce zagranicznej Polski;
- miejscu Polski w Unii Europejskiej.

2. Umiejętności

Program ma na celu rozwijanie następujących **umiejętności** społecznych i obywatelskich uczniów:

- znajdowanie, selekcjonowanie i wykorzystywanie informacji z różnych źródeł wiedzy;
- określanie, przedstawianie i uzasadnianie własnego stanowiska na forum publicznym, w kwestiach społecznie ważnych;
- przedstawianie i uzasadnianie poglądów odmiennych od własnych;
- wypowiadanie się z wykorzystaniem stosownej terminologii naukowej i adekwatnego słownictwa;
- gromadzenie i wykorzystywanie informacji potrzebnych do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej;
- rozwijanie kompetencji oczekiwanych na współczesnym rynku pracy;
- rozpoznawanie prawnych aspektów codziennych problemów życiowych;
- wyszukiwanie i wyjaśnianie stosownych przepisów prawnych;
- stosowanie właściwych procedur i dokumentów w urzędach i innych instytucjach życia publicznego;
- odpowiedzialne korzystanie z przysługujących praw i wolności;
- etyczne wykorzystywanie metod wpływu społecznego i skuteczne bronienie się przed technikami manipulacyjnymi;
- wyjaśnianie złożoności zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych; uwzględnianie perspektywy globalnej w interpretacji i ocenie tych zjawisk;
- określanie przyczyn i przewidywanie skutków wybranych wydarzeń, problemów i procesów życia publicznego;
- rozpoznawanie problemów współczesnej cywilizacji w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz proponowanie sposobów ich rozwiązania;
- opracowywanie planów, projektów, programów przedsięwzięć prospołecznych;
- zaangażowane uczestnictwo w działaniach o charakterze obywatelskim;
- analizowanie i ocenianie funkcjonowania organów państwowych i samorządowych oraz instytucji życia publicznego;
- odróżnianie informacji o faktach od opinii, dokonywanie krytycznej analizy i interpretacji różnych materiałów źródłowych oraz na ich podstawie wyciąganie wniosków i formułowanie ocen;
- współdziałanie w zespole;
- stosowanie zasad samoorganizacji i samopomocy;
- stosowanie demokratycznych zasad i procedur;
- organizowanie własnej pracy.

3. Postawy

Celem programu jest kształtowanie i wzmacnianie następujących **postaw** społecznych i obywatelskich uczniów:

- szacunku dla zasad państwa demokratycznego;
- dążenia do realizacji uniwersalnych wartości społeczeństwa obywatelskiego;
- świadomości swoich praw i obowiązków, godzenie dobra i wolności własnej z dobrem i wolnością innych;
- odpowiedzialności za swoje słowa i działania, odpowiedzialnego pełnienia powierzonych ról społecznych;
- wrażliwości społecznej, dostrzegania przejawów niesprawiedliwości i wykazywania postawy altruistycznej wobec oczekujących wsparcia i pomocy;

- przeciwstawiania się nietolerancji, przejawom dyskryminacji, stereotypom i uprzedzeniom;
- pogłębiania tożsamości kulturowej i narodowej;
- odczuwania więzi ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną;
- szacunku dla odmienności innych kultur, religii oraz systemów wartości;
- otwartości na odmienne poglądy, obyczaje i zachowania oraz szacunku dla nich;
- szukania form współpracy i porozumienia z innymi, dążenia do łagodzenia i rozwiązywania konfliktów;
- zaangażowania w kampanie, programy i akcje inicjowane przez instytucje i organizacje pozarządowe;
- poszanowania dobra wspólnego.

III. TREŚCI KSZTAŁCENIA I PLANOWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Dział I.

ŻYCIE W SPOŁECZEŃSTWIE

1. Życie zbiorowe i jego reguły

Treści nauczania:

1.1. Formy życia społecznego

Formy życia społecznego.

1.2. Normy społeczne

Cechy norm społecznych. Rodzaje norm społecznych. Przykłady norm społecznych. Wybrane sankcje społeczne. Funkcje systemu normatywnego.

1.3. Instytucje społeczne

Rodzaje instytucji społecznych. Formy współczesnych instytucji społecznych. Cechy instytucji społecznych. Funkcje wybranych instytucji społecznych.

1.4. Rodzaje konfliktów

Przyczyny i skutki anomii. Przyczyny konfliktów społecznych. Rodzaje konfliktów społecznych ze względu na zasięg. Rodzaje konfliktów społecznych ze względu na podłoże. Przykłady konfliktów społecznych i ich podłoże. Style rozwiązywania konfliktów. Zasady skutecznego negocjowania. Funkcje mediatora. Skutki konfliktów społecznych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: społeczeństwo, zbiorowość, społeczność, wspólnota, norma społeczna, sankcja społeczna, instytucja społeczna, anomia, konflikt społeczny, negocjacje, mediacje, arbitraż, kompromis, konsensus;
- charakteryzuje wybrane formy życia społecznego;
- podaje przykłady norm i instytucji społecznych;
- charakteryzuje ich funkcje w życiu społecznym;
- omawia cechy norm społecznych;
- charakteryzuje rodzaje norm społecznych:
  - a) normy prawne,
  - b) normy moralne,
  - c) normy religijne,
  - d) normy obyczajowe,
  - e) normy zwyczajowe;
- podaje przykłady norm społecznych;
- podaje przykłady sankcji społecznych;
- określa funkcje systemu normatywnego;
- charakteryzuje rodzaje instytucji społecznych:
  - a) instytucje polityczne,
  - b) instytucje ekonomiczne,
  - c) instytucje kulturalne,
  - d) instytucje religijne,
  - e) instytucje socjalne,

- wymienia formy współczesnych instytucji społecznych;
- omawia cechy instytucji społecznych;
- określa funkcje wybranych instytucji społecznych;
- omawia przyczyny i skutki anomii;
- podaje przyczyny konfliktów społecznych;
- charakteryzuje rodzaje konfliktów społecznych ze względu na zasięg:
  - a) konflikt wewnętrzny,
  - b) konflikt interpersonalny,
  - c) konflikt wewnątrzgrupowy,
  - d) konflikt międzygrupowy,
  - e) konflikt międzynarodowy,
  - f) konflikt globalny;
- charakteryzuje rodzaje konfliktów społecznych ze względu na podłoże:
  - a) konflikt relacji,
  - b) konflikt danych,
  - c) konflikt interesów,
  - d) konflikt strukturalny,
  - e) konflikt wartości;
- omawia podłoże wybranych przykładów konfliktów społecznych;
- charakteryzuje style rozwiązywania konfliktów:
  - a) współpraca,
  - b) kompromis,
  - c) walka,
  - d) unikanie,
  - e) uleganie;
- wyjaśnia zasady skutecznego negocjowania;
- określa funkcje mediatora;
- omawia skutki konfliktów społecznych:
  - a) negatywne skutki konfliktów,
  - b) pozytywne skutki konfliktów.

2. Socjalizacja i kontrola społeczna

Treści nauczania:

2.1. Proces socjalizacji

Źródła socjalizacji. Funkcje socjalizacyjne źródeł socjalizacji. Modele socjalizacji. Wymiary resocjalizacji.

2.2. Kontrola społeczna

Formy kontroli społecznej. Przyczyny i skutki procesu stygmatyzacji społecznej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: socjalizacja, resocjalizacja, kontrola społeczna, stygmatyzacja społeczna, dewiacja;
- omawia cechy postawy;
- określa funkcje postaw;
- przedstawia różnorodne postawy;
- omawia uwarunkowania procesu kształtowania i zmiany postaw;
- wymienia źródła socjalizacji;

- określa funkcje socjalizacyjne źródeł socjalizacji;
- omawia modele socjalizacji;
- omawia formy resocjalizacji;
- przedstawia formy kontroli społecznej w życiu codziennym;
- wyjaśnia na przykładach przyczyny i skutki procesu stygmatyzacji społecznej.

3. Grupa społeczna

Treści nauczania:

3.1. Grupy społeczne

Uniwersalne cechy małych grup społecznych. Warunki efektywności grupy*. Charakterystyka wybranej małej grupy społecznej. Rodzaje grup społecznych. Przykłady grup społecznych.

3.2. Funkcjonowanie grup społecznych

Funkcje wskazanej grupy społecznej. Ocena funkcjonowania wskazanej grupy społecznej. Socjalizacyjne funkcje grup odniesienia pozytywnego i negatywnego.

3.3. Współczesna rodzina

Cechy współczesnej rodziny. Funkcje współczesnej rodziny. Współczesne modele rodziny.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: grupa społeczna, grupa mała, grupa duża, grupa formalna, grupa nieformalna, grupa pierwotna, grupa wtórna, grupa zamknięta (ekskluzywna), grupa otwarta (inkluzywna), grupa celowa, grupa odniesienia, więź społeczna, status społeczny, prestiż społeczny, rola społeczna, interakcja społeczna;
- omawia uniwersalne cechy grup społecznych;
- określa warunki efektywnego działania wybranej grupy społecznej;
- charakteryzuje wybraną małą grupę społeczną;
- omawia na przykładach rodzaje grup społecznych:
  - a) kryterium wielkości:
    - grupy małe,
    - grupy duże,
  - b) kryterium sformalizowania:
    - grupy formalne,
    - grupy nieformalne,
  - c) kryterium więzi:
    - grupy pierwotne,
    - grupy wtórne,
  - d) kryterium członkostwa:
    - grupy zamknięte (ekskluzywne),
    - grupy otwarte (inkluzywne);
- określa funkcje wskazanej grupy społecznej;
- ocenia funkcjonowanie wskazanej grupy społecznej;
- określa socjalizacyjne funkcje grup odniesienia pozytywnego i negatywnego;
- omawia cechy współczesnej rodziny;
- określa funkcje współczesnej rodziny;
- przedstawia współczesne modele rodziny;
- wykazuje wpływ przynależności do różnych grup na kształtowanie się osobowości człowieka.

4. Struktura społeczna

Treści nauczania:

4.1. Współczesne społeczeństwo

Cechy współczesnego społeczeństwa*.

4.2. Struktura społeczeństwa

Koncepcje struktury społecznej. Przyczyny różnicowania się społeczeństw. Elementy struktury społecznej współczesnego polskiego społeczeństwa. Wymiary nierówności społecznych w Polsce. Ruchliwość społeczna pionowa. Ruchliwość społeczna pozioma.

4.3. Wykluczenie społeczne

Przyczyny wykluczenia społecznego. Skutki wykluczenia społecznego. Formy przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego.

4.4. Problemy współczesnej młodzieży

Wybrane aspekty życia społecznego w Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: społeczeństwo, zbiorowość, społeczność, stratyfikacja społeczna, pozycja społeczna, degradacja społeczna, wykluczenie społeczne, awans społeczny, struktura społeczna, klasa społeczna, warstwa społeczna;
- omawia cechy współczesnego społeczeństwa polskiego;
- omawia koncepcje struktury społecznej;
- wyjaśnia przyczyny różnicowania się społeczeństw;
- przedstawia elementy struktury społecznej współczesnego polskiego społeczeństwa:
  - a) struktura klasowa,
  - b) struktura warstwowa,
  - c) struktura zawodowa,
  - d) struktura demograficzna;
- wyjaśnia uwarunkowania nierówności społecznych w Polsce;
- wyjaśnia na przykładach uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;
- wyjaśnia przyczyny wykluczenia społecznego;
- opisuje skutki wykluczenia społecznego;
- charakteryzuje formy przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego;
- charakteryzuje wybrane aspekty życia społecznego w Polsce;
- ocenia zmiany społeczne, jakie dokonały się w Polsce na przełomie XX i XXI wieku.

5. Zmiana społeczna

Treści nauczania:

5.1. Teorie rozwoju społecznego

Teorie rozwoju społecznego. Historyczne formy organizacji społeczeństwa.

5.2. Współczesne formy organizacji społeczeństwa

Współczesne formy organizacji społeczeństwa zachodniego.

5.3. Postawy w procesach zmian społecznych

Krytyczna analiza postaw.

5.4. Formy zmian społecznych

Przyczyny zmian społecznych. Formy zmian społecznych.

5.5. Ruchy społeczne

Cechy ruchów społecznych*. Warunki tworzenia się ruchów społecznych*. Cele i formy działania wybranych ruchów społecznych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: rozwój społeczny, społeczeństwo pierwotne, społeczeństwo tradycyjne, społeczeństwo przemysłowe, społeczeństwo postindustrialne, społeczeństwo otwarte, społeczeństwo konsumpcyjne, społeczeństwo masowe, społeczeństwo informacyjne, zmiana społeczna, wycofanie, bunt, innowacja, rewolucja, reforma, ruch społeczny, ekologizm, feminizm, względna deprywacja potrzeb;
- omawia teorie rozwoju społecznego;
- charakteryzuje historyczne formy organizacji społeczeństwa:
  - a) społeczeństwo pierwotne,
  - b) społeczeństwo tradycyjne,
  - c) społeczeństwo przemysłowe (industrialne),
  - d) społeczeństwo postindustrialne;
- charakteryzuje współczesne formy organizacji społeczeństwa zachodniego:
  - a) społeczeństwo otwarte,
  - b) społeczeństwo postindustrialne,
  - c) społeczeństwo konsumpcyjne,
  - d) społeczeństwo masowe,
  - e) społeczeństwo informacyjne;
- dokonuje krytycznej analizy postaw:
  - a) uczestnictwo,
  - b) konformizm,
  - c) wycofanie,
  - d) bunt,
  - e) innowacja;
- wyjaśnia przyczyny zmian społecznych;
- charakteryzuje formy zmian społecznych:
  - a) rewolucja,
  - b) reforma;
- omawia cechy ruchów społecznych;
- przedstawia warunki tworzenia się ruchów społecznych;
- omawia cele i formy działania wybranych ruchów społecznych:
  - a) Solidarność,
  - b) Non-violence Mahatmy Gandhiego,
  - c) ruch praw obywatelskich Martina L. Kinga,
  - d) ruchy ekologiczne,
  - e) ruch emancypacji kobiet,
  - f) ruchy feministyczne.

6. Naród, ojczyzna i mniejszości narodowe

Treści nauczania:

6.1. Koncepcje narodu

Koncepcja etniczno-kulturowa narodu. Koncepcja polityczna narodu. Czynniki narodotwórcze. Charakter narodowy Polaków*. Czynniki sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej.

6.2. Mniejszości w Polsce

Struktura narodowościowa ludności Polski w XX i XXI wieku. Zmiany w strukturze narodowościowej. Charakterystyka mniejszości narodowych, etnicznych i grup imigrantów. Status prawny mniejszości narodowych i etnicznych. Procesy asymilacji mniejszości narodowych i etnicznych.

6.3. Postawy współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu

Charakterystyka postaw współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu.

6.4. Uprzedzenia i nietolerancja we współczesnym świecie

Postawy ksenofobiczne, antysemickie, rasistowskie i szowinistyczne w Polsce i na świecie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: naród, ojczyzna, asymilacja kulturowa, mniejszość narodowa, mniejszość etniczna, imigranci, bezpaństwowiec (apatryda), diaspora, separatyzm, stereotyp, uprzedzenie, nietolerancja, ksenofobia, antysemityzm, rasizm, szowinizm, kosmopolityzm, patriotyzm, nacjonalizm;
- przedstawia koncepcję etniczno-kulturową narodu;
- przedstawia koncepcję polityczną narodu;
- omawia czynniki narodotwórcze:
  - a) wspólne terytorium,
  - b) wspólny język,
  - c) więzy krwi,
  - d) wspólnota pochodzenia,
  - e) wspólna kultura,
  - f) stosunek do dziedzictwa narodowego,
  - g) symbole narodowe,
  - h) świadomość narodowa,
  - i) charakter narodowy;
- analizuje charakter narodowy Polaków;
- rozróżnia mniejszości narodowe i etniczne;
- wymienia mniejszości narodowe i etniczne żyjące obecnie w Polsce;
- przedstawia różnice w strukturze narodowościowej ludności Polski w XX i XXI w.;
- wyjaśnia przyczyny zmian w strukturze narodowościowej ludności Polski;
- przedstawia prawa mniejszości narodowych i etnicznych żyjących w Polsce;
- charakteryzuje wybrane mniejszości narodowe i etniczne żyjące w Polsce (liczebność, kultura, religia, region zamieszkania);
- przedstawia status grup imigrantów żyjących w Polsce;
- charakteryzuje postawy współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu:
  - a) postawa patriotyczna,
  - b) postawa nacjonalistyczna,
  - c) postawa szowinistyczna,
  - d) postawa kosmopolityczna,
  - e) postawa ksenofobiczna;
- podaje przykłady zachowań ksenofobicznych we współczesnej Polsce;
- podaje przykłady zachowań antysemickich we współczesnej Polsce;
- podaje przykłady zachowań rasistowskich we współczesnej Polsce;
- podaje przykłady zachowań szowinistycznych we współczesnej Polsce;
- wykazuje na przykładach szkodliwy wpływ stereotypów, uprzedzeń i nietolerancji;
- wykazuje znaczenie więzi etnicznych, językowych i religijnych w życiu społeczeństw;
- wyjaśnia, dlaczego we współczesnej demokracji tak dużą wagę przywiązuje się do zabezpieczenia praw mniejszości.

7. Procesy narodowościowe i społeczne we współczesnym świecie

Treści nauczania:

7.1. Procesy integracji współczesnych narodów

Pojęcie integracji narodów. Geneza integracji narodów w świecie zachodnim. Formy i zakres integracji narodów w świecie zachodnim.

7.2. Status prawny mniejszości narodowych i imigrantów

Modele polityki wybranych państw wobec mniejszości narodowych i imigrantów. Problemy integracyjne imigrantów z krajów pozaeuropejskich. Status grup imigrantów w Polsce.

7.3. Konflikty społeczne i narodowościowe w świecie współczesnym

Przyczyny długotrwałych konfliktów między narodami. Formy rozwiązywania konfliktów między narodami.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: integracja;
- przedstawia genezę integracji narodów w świecie zachodnim;
- charakteryzuje formy i zakres integracji narodów w świecie zachodnim;
- porównuje różne modele polityki wybranych państw wobec mniejszości narodowych i imigrantów;
- wyjaśnia przyczyny trudności związanych z integracją imigrantów z krajów pozaeuropejskich;
- dokonuje analizy i oceny sytuacji grup imigrantów w Polsce;
- omawia na przykładach przyczyny długotrwałych konfliktów między narodami;
- przedstawia formy rozwiązywania konfliktów między narodami.

8. Kultura i pluralizm kulturowy

Treści nauczania:

8.1. Wymiary współczesnej kultury

Normatywne pojęcie kultury. Opisowe pojęcie kultury. Cechy kultury wysokiej, masowej, narodowej, ludowej. Funkcje kultury*. Cechy kultury danej społeczności.

8.2. Religia a dziedzictwo narodowe w Polsce

Znaczenie religii dla rozwoju polskiej kultury. Cechy i formy religijności współczesnych Polaków.

8.3. Kontrkultura w życiu społecznym

Pojęcie kontrkultury. Funkcje kontrkultury.

8.4. Pluralizm kulturowy

Pojęcie pluralizmu kulturowego, etnocentryzmu kulturowego i relatywizmu kulturowego. Geneza pluralizmu kulturowego współczesnych społeczeństw. Formy urzeczywistniania i konsekwencje pluralizmu kulturowego.

8.5. Wymiary tolerancji

Tolerancja a akceptacja w życiu społecznym. Znaczenie tolerancji i akceptacji dla życia społecznego.

8.6. Współczesne subkultury młodzieżowe

Cechy subkultur młodzieżowych*. Funkcje subkultur młodzieżowych*. Przykłady subkultur w Polsce i Europie. Charakterystyka wybranych subkultur młodzieżowych w Polsce.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: kultura, kultura wysoka, kultura masowa, kultura narodowa, kultura ludowa, kontrkultura, pluralizm kulturowy, etnocentryzm kulturowy, relatywizm kulturowy, subkultura młodzieżowa;
- rozróżnia normatywne i opisowe pojęcie kultury;
- omawia cechy kultury: wysokiej, masowej, narodowej i ludowej;
- określa funkcje kultury;
- omawia cechy kultury wskazanej społeczności;
- wykazuje znaczenie religii dla rozwoju polskiej kultury;
- przedstawia cechy i formy religijności współczesnych Polaków;
- określa funkcje kontrkultury;
- ocenia wpływ kontrkultury na życie społeczne;
- wyjaśnia genezę pluralizmu kulturowego współczesnych społeczeństw;
- określa formy urzeczywistniania i konsekwencje pluralizmu kulturowego;
- porównuje etnocentryzm i relatywizm kulturowy;
- odróżnia tolerancję od akceptacji;
- wykazuje znaczenie tolerancji i akceptacji dla życia społecznego;
- omawia cechy subkultur młodzieżowych;
- określa funkcje subkultur młodzieżowych;
- podaje przykłady subkultur w Polsce i Europie;
- charakteryzuje wybrane subkultury młodzieżowe w Polsce:
  - a) blockersi,
  - b) dresiarze,
  - c) hiphopowcy,
  - d) emo;
- ocenia wpływ subkultur na współczesną kulturę polskiego społeczeństwa.

9. Współczesne spory światopoglądowe

Treści nauczania:

9.1. Dylematy moralne

Badania genetyczne. Aborcja i eutanazja. Kara śmierci. Mniejszości seksualne. Równouprawienie kobiet.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: światopogląd, aborcja, eutanazja;
- rozpatruje argumenty przemawiające za swobodą prowadzenia badań genetycznych oraz ich prawnym zakazem;
- rozważa racje stron sporu o dopuszczalność aborcji i eutanazji;
- uzasadnia traktowanie kary jako zapłaty lub jako sposobu resocjalizacji;
- rozważa argumenty i kontrargumenty sporu o przyznanie mniejszościom seksualnym takich samych praw, jakie mają osoby heteroseksualne;
- rozpatruje racje stron sporu o kwestię równouprawienia kobiet;
- zajmuje własne stanowisko w przedmiotach sporów światopoglądowych.

10. Edukacja w XXI wieku

Treści nauczania:

10.1. Społeczeństwo informacyjne

Cechy społeczeństwa informacyjnego. Funkcje współczesnej szkoły. Wymiary współczesnej edukacji nieformalnej.

10.2. Polityka oświatowa w Polsce

Formy działań podejmowanych na rzecz zwiększania równości szans w dostępie do edukacji. Przykłady rozbieżności pomiędzy polityką oświatową władz państwowych i samorządowych, a potrzebami współczesnego rynku pracy.

10.3. Kwalifikacje i kompetencje wymagane na współczesnym rynku pracy

Formy podnoszenia kwalifikacji zawodowych w Polsce. Formy zmian kwalifikacji zawodowych w Polsce. Umiejętności i postawy wymagane na współczesnym rynku pracy*. Formy uczenia się przez całe życie.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: społeczeństwo informacyjne, edukacja formalna, edukacja nieformalna;
- omawia cechy społeczeństwa informacyjnego;
- określa funkcje współczesnej szkoły;
- przedstawia wymiary współczesnej edukacji nieformalnej;
- określa formy działań podejmowanych na rzecz zwiększania równości szans w dostępie do edukacji przez:
  - a) organy władzy państwowej,
  - b) organy władzy samorządowej,
  - c) organizacje pozarządowe;
- omawia na przykładach rozbieżności pomiędzy polityką oświatową władz państwowych i samorządowych a potrzebami współczesnego rynku pracy;
- charakteryzuje formy podnoszenia kwalifikacji zawodowych w Polsce;
- charakteryzuje formy zmiany kwalifikacji zawodowych w Polsce;
- wymienia umiejętności i postawy wymagane na współczesnym rynku pracy;
- wykazuje znaczenie uczenia się przez całe życie jako warunku rozwoju zawodowego.

11. Obywatel i obywatelstwo

Treści nauczania:

11.1. Obywatel i obywatelstwo

Sposoby nabywania i utraty obywatelstwa*. Sposoby nabywania obywatelstwa polskiego. Procedura zrzeczenia się obywatelstwa polskiego. Obywatelstwo a narodowość.

11.2. Cnoty obywatelskie

Konstytucyjne obowiązki obywateli RP. Katalog najważniejszych cnót obywatelskich. Wzór obywatela w państwie demokratycznym*. Negatywne skutki niepożądanych społecznie postaw i zachowań*.

11.3. Nieposłuszeństwo obywatelskie

Warunki dopuszczalności obywatelskiego nieposłuszeństwa. Formy obywatelskiego nieposłuszeństwa. Historyczne i współczesne przykłady obywatelskiego nieposłuszeństwa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: obywatelstwo, narodowość, nieposłuszeństwo obywatelskie, cnota, sprawiedliwość, uczciwość, rozważa, odpowiedzialność, patriotyzm, tolerancja, ofiarność, męstwo, odwaga cywilna, roztropność, aktywność, solidarność, troska o dobro wspólne;
- przedstawia sposoby nabywania i utraty obywatelstwa;
- przedstawia sposoby nabywania obywatelstwa polskiego;
- omawia procedurę zrzeczenia się obywatelstwa polskiego;

- wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości;
- wykazuje znaczenie postaw i cnót obywatelskich w życiu społecznym;
- wymienia konstytucyjne obowiązki obywateli RP;
- wykazuje, że wywiązywanie się z obowiązków jest podstawą życia społecznego;
- wymienia najważniejsze cnoty obywatelskie;
- określa zakres odpowiedzialności obywatela;
- wymienia formy troski o dobro wspólne;
- przedstawia formy aktywności obywateli w życiu publicznym;
- określa formuły sprawiedliwości;
- omawia wymiary solidarności;
- wskazuje obszary i granice tolerancji;
- wyjaśnia, jaką rolę we współczesnym państwie demokratycznym odgrywa tolerancja;
- wymienia komponenty cnoty rozważliwej;
- określa formy odwagi cywilnej;
- omawia wymiary współczesnego patriotyzmu;
- wykazuje, że cnoty obywatelskie są podstawą dobrego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego;
- charakteryzuje wzór obywatela w państwie demokratycznym;
- wykazuje negatywne skutki niepożądanych społecznie postaw i zachowań;
- omawia warunki dopuszczalności obywatelskiego nieposłuszeństwa;
- określa formy obywatelskiego nieposłuszeństwa;
- wymienia historyczne i współczesne przykłady obywatelskiego nieposłuszeństwa;
- omawia dylematy towarzyszące inicjowaniu obywatelskiego nieposłuszeństwa.

12. Społeczeństwo obywatelskie

Treści nauczania:

12.1. Koncepcje społeczeństwa obywatelskiego

Historyczne koncepcje społeczeństwa obywatelskiego. Uniwersalne cechy społeczeństwa obywatelskiego. Podmioty społeczeństwa obywatelskiego.

12.2. Funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego w Polsce

Zasady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Uwarunkowania rozwoju kapitału społecznego w Polsce.

12.3. Formy aktywności obywateli w życiu publicznym

Formy uczestnictwa obywateli w życiu publicznym.

12.4. Funkcjonowanie organizacji pozarządowych w Polsce

Rodzaje i przykłady organizacji pozarządowych w Polsce. Formy działań organizacji pozarządowych. Funkcje zrzeszania się w organizacjach pozarządowych. Konstytucyjna wolność zrzeszania się w Polsce. Status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Polsce. Statut stowarzyszenia. Lokalne organizacje lokalne.

12.5. Wolontariat młodzieżowy*

Idea wolontariatu. Rodzaje wolontariatu. Formy działalności wolontariuszy. Karta etyczna wolontariusza. Prawa i obowiązki wolontariusza. Szkolne Kluby Wolontariusza. Wolontariat europejski. Rozwój kompetencji społecznych i obywatelskich wolontariuszy.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: społeczeństwo obywatelskie, kapitał społeczny, organizacja pozarządowa, stowarzyszenie, fundacja, organizacja pożytku publicznego, wolontariat, wolontariusz;

- przedstawia historyczne koncepcje społeczeństwa obywatelskiego;
- omawia cechy społeczeństwa obywatelskiego;
- wymienia podmioty społeczeństwa obywatelskiego;
- wyjaśnia zasady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego;
- przedstawia uwarunkowania rozwoju kapitału społecznego w Polsce;
- charakteryzuje formy uczestnictwa obywateli w życiu publicznym;
- wymienia rodzaje i przykłady organizacji pozarządowych w Polsce;
- określa formy działań organizacji pozarządowych;
- określa funkcje zrzeszania się w organizacjach pozarządowych;
- wyjaśnia, na czym polega konstytucyjna wolność zrzeszania się w Polsce;
- przedstawia status prawny stowarzyszeń w Polsce;
- przedstawia status prawny fundacji w Polsce;
- przedstawia status prawny organizacji pożytku publicznego w Polsce;
- charakteryzuje lokalne organizacje pozarządowe;
- opracowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia;
- przedstawia ideę wolontariatu;
- omawia rodzaje wolontariatu;
- określa formy działalności wolontariuszy;
- wyjaśnia zasady etyczne obowiązujące wolontariusza;
- omawia prawa i obowiązki wolontariusza;
- przedstawia zasady funkcjonowania Szkolnych Klubów Wolontariusza;
- omawia formy wolontariatu europejskiego;
- podaje przykłady kompetencji społecznych i obywatelskich rozwijanych poprzez działalność wolontariacką.

13. Opinia publiczna

Treści nauczania:

13.1. Funkcjonowanie opinii publicznej

Pojęcie opinii publicznej. Cechy opinii publicznej. Czynniki kształtujące opinię publiczną. Funkcje opinii publicznej*. Formy wyrażania opinii publicznej. Opinia publiczna a decyzje polityczne.

13.2. Badanie opinii publicznej

Ośrodki badania opinii publicznej w Polsce i na świecie*. Formy badania opinii publicznej. Wyniki badania opinii publicznej.

13.3. Kampanie społeczne w Polsce

Cechy kampanii społecznej*. Przykłady kampanii społecznych. Analiza kampanii społecznej. Marketing społeczny.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: opinia publiczna, marketing społeczny, marketing polityczny, sondaż;
- wyjaśnia, jak kształtuje się opinia publiczna i jakie są sposoby jej wyrażania;
- omawia cechy opinii publicznej;
- wymienia czynniki kształtujące opinię publiczną;
- określa funkcje opinii publicznej;
- przedstawia formy badania opinii publicznej;
- wymienia formy wyrażania opinii publicznej;
- przedstawia przykłady zależności decyzji politycznych od opinii publicznej;
- wymienia ośrodki badania opinii publicznej w Polsce i na świecie (nazwa, zadania);

- odczytuje i interpretuje wyniki badania opinii publicznej;
- przeprowadza minisondaż opinii publicznej na wskazany temat i interpretuje jego wyniki;
- omawia cechy kampanii społecznej;
- podaje przykłady kampanii społecznych;
- analizuje przebieg wybranej kampanii społecznej i ocenia jej efektywność;
- opracowuje i realizuje program kampanii społecznej na rzecz rozwiązywania wybranych lokalnych problemów, adresowanej do mieszkańców gminy.

14. Środki masowego przekazu

Treści nauczania:

14.1. Funkcje mediów

Funkcje mediów w państwach demokratycznych i niedemokratycznych. Prawne uwarunkowania niezależności i pluralizmu mediów w Polsce. Formy ograniczania niezależności mediów. Skutki ograniczania niezależności mediów.

14.2. Etyka dziennikarska

Zasady etyki dziennikarskiej. Kontrowersyjne działania mediów. Zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji*. Funkcjonowanie Rady Etyki Mediów*. Formy urzeczywistniania wolności słowa. Przypadki przekraczania granic wolności słowa.

14.3. W świecie mediów

Media w Polsce i na świecie. Charakterystyka prasy. Analiza przekazów medialnych. Zasoby Internetu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: mass media, cenzura prewencyjna, cenzura represyjna, wpływ społeczny, reklama, propaganda, informacja, felieton, reportaż, komentarz, wywiad, sprawozdanie, komunikat;
- określa funkcje mediów w państwie demokratycznym, totalitarnym i autorytarnym;
- określa prawne uwarunkowania niezależności i pluralizmu mediów w Polsce;
- przedstawia formy ograniczania niezależności mediów;
- omawia skutki ograniczania niezależności mediów;
- wyjaśnia zasady etyki dziennikarskiej;
- podaje przykłady kontrowersyjnych działań dziennikarzy i mediów;
- wymienia zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji;
- przedstawia funkcjonowanie Rady Etyki Mediów;
- przedstawia formy urzeczywistniania wolności słowa;
- omawia przypadki przekraczania granic wolności słowa;
- charakteryzuje najważniejsze media w Polsce i na świecie (odbiorcy, zasięg, forma przekazu, orientacja ideologiczna, typ własności);
- charakteryzuje prasę wysokonakładową i ocenia jej rolę w debacie publicznej;
- krytycznie analizuje przekazy medialne, oceniając ich postawy (bezstronność, stronniczość) i odróżniając informacje od komentarzy;
- przedstawia korzyści i zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów Internetu.

Dział II.

ŻYCIE PUBLICZNE I INSTYTUCJE POLITYCZNE W PAŃSTWIE DEMOKRATYCZNYM

15. Demokracja – zasady i procedury

Treści nauczania:

15.1. Wartości i zasady współczesnej demokracji

Uniwersalne wartości współczesnej demokracji. Funkcje wartości*. Zasady współczesnej demokracji*.

15.2. Pokojowe rozwiązywanie konfliktów

Demokratyczne formy rozwiązywania konfliktów.

15.3. Kształtowanie się systemu demokratycznego

Pojęcie demokracji. Historyczne formy demokracji. Etapy rozwoju współczesnej demokracji. Polskie tradycje demokratyczne.

15.4. Demokratyczne wybory i referenda

Zasady prawa wyborczego. Funkcje demokratycznych wyborów. Rodzaje referendów. Podmioty upoważnione do zarządzania referendum. Funkcje referendów. Cele marketingu politycznego*. Formy komunikacji z wyborcą*. Efekty udanego marketingu wyborczego*.

15.5. Zagrożenia dla demokracji

Łamanie zasad i procedur demokratycznych w życiu publicznym.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: demokracja, wolność, równość, sprawiedliwość, suwerenność narodu, państwo prawa, pluralizm, wybory, referendum, inicjatywa ludowa, weto ludowe, plebiscyt;
- wymienia uniwersalne wartości współczesnej demokracji;
- określa funkcje wartości;
- wyjaśnia zasady współczesnej demokracji:
  - a) zasada suwerenności narodu,
  - b) zasada państwa prawa i konstytucjonalizmu,
  - c) zasada podziału władzy,
  - d) zasada pluralizmu;
- podaje różne sposoby rozumienia wolności, równości, sprawiedliwości;
- omawia demokratyczne formy rozwiązywania konfliktów;
- omawia historyczne formy demokracji;
- przedstawia etapy rozwoju współczesnej demokracji;
- opisuje polskie tradycje demokratyczne;
- wyjaśnia zasady prawa wyborczego;
- określa funkcje demokratycznych wyborów;
- wymienia rodzaje referendów;
- wymienia podmioty upoważnione do zarządzania referendum;
- określa funkcje referendów;
- wymienia cele marketingu politycznego;
- omawia formy komunikacji z wyborcą;
- określa efekty udanego marketingu wyborczego;
- rozpoznaje formy zagrożeń dla demokracji – w państwie, społeczności lokalnej i życiu szkoły.

16. Polityka, ideologie, doktryny i programy polityczne

Treści nauczania:

16.1. Polityka

Pojęcie polityki. Uwarunkowania skuteczności działań politycznych*. Funkcje polityki*. Wartości polityczne*. Funkcje wartości politycznych*. Wymiary współczesnego życia politycznego*.

16.2. Polityczne procesy decyzyjne*

Pojęcie procesu decyzyjnego. Cechy procesu decyzyjnego. Model racjonalnego procesu decyzyjnego. Typologia ośrodków decyzyjnych. Kryteria optymalizacji decyzji politycznych.

16.3. Władza polityczna*

Pojęcie władzy i władzy politycznej. Funkcje władzy politycznej. Sprawowanie władzy politycznej. Środki sprawowania władzy politycznej.

16.4. Konflikty polityczne*

Pojęcie konfliktu politycznego. Geneza konfliktów politycznych. Strony konfliktów politycznych. Metody rozstrzygnięcia konfliktów. Negatywne i pozytywne skutki konfliktów politycznych.

16.5. Kultura polityczna obywateli Rzeczypospolitej Polskiej

Komponenty kultury politycznej. Funkcje kultury politycznej. Analiza i ocena kultury politycznej obywateli RP.

16.6. Debaty publiczne w Polsce

Polskie spory polityczne.

16.7. Oblicza totalitaryzmów

Założenia i historyczne przykłady ideologii totalitarnych.

16.8. Współczesna myśl polityczna

Ideologia a doktryna polityczna. Klasyfikacja doktryn politycznych. Współczesne doktryny polityczne.

16.9. Formy kampanii wyborczych

Analiza programów wyborczych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: polityka, działanie polityczne, proces decyzyjny, wartości polityczne, władza polityczna, kultura polityczna, konflikt wartości, konflikt interesów, debata publiczna, ideologia, doktryna, komunizm, nazizm, chrześcijańska demokracja, konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjaldemokracja, socjalizm, lewica, centrum, prawica, solidaryzm społeczny, personalizm chrześcijański, interwencjonizm państwowy, subsydiarność (pomocniczość), społeczna gospodarka rynkowa, indywidualizm, sprawiedliwość społeczna, marketing polityczny, alienacja polityczna;
- przedstawia uwarunkowania skuteczności działań politycznych;
- określa funkcje polityki;
- wymienia wartości polityczne;
- określa funkcje wartości politycznych;
- przedstawia wymiary współczesnego życia politycznego;
- omawia cechy procesu decyzyjnego;
- prezentuje model racjonalnego procesu decyzyjnego;
- przedstawia typologie ośrodków decyzyjnych;
- omawia kryteria optymalizacji decyzji politycznych;
- określa funkcje władzy politycznej;

- charakteryzuje sprawowanie władzy politycznej;
- wymienia środki sprawowania władzy politycznej;
- wyjaśnia genezę konfliktów politycznych;
- wymienia strony konfliktów politycznych;
- omawia metody rozstrzygania konfliktów;
- omawia negatywne i pozytywne skutki konfliktów politycznych;
- omawia komponenty kultury politycznej:
  - a) komponent poznawczy,
  - b) komponent aksjologiczny,
  - c) komponent oceny,
  - d) komponent behawioralny;
- określa funkcje kultury politycznej;
- dokonuje analizy i oceny poziomu kultury politycznej obywateli RP z uwzględnieniem:
  - a) poziomu zaangażowania politycznego,
  - b) standardów zachowań politycznych w społeczeństwie obywatelskim,
  - c) form komunikacji politycznej,
  - d) poziomu partycypacji w działaniach i wydarzeniach politycznych,
  - e) rodzajów, natężenia oraz sposobów i skuteczności rozwiązywania konfliktów politycznych;
- analizuje wybrane konflikty wartości i interesów ujawniające się w debacie publicznej w Polsce;
- opisuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat;
- sporządza katalog konfliktów wartości i interesów występujących w debacie publicznej;
- przedstawia założenia ideologii totalitarnych na wybranych przykładach;
- omawia relacje między ideologią, doktryną polityczną a programem politycznym;
- przedstawia klasyfikację doktryn politycznych;
- przedstawia założenia wybranych współczesnych doktryn politycznych:
  - a) chrześcijańska demokracja,
  - b) konserwatyzm,
  - c) liberalizm,
  - d) nacjonalizm,
  - e) socjaldemokracja,
  - f) socjalizm;
- wykazuje znaczenie ideologii w życiu publicznym;
- określa funkcje demokratycznych wyborów;
- przedstawia najważniejsze strategie marketingu politycznego;
- dokonuje analizy porównawczej najważniejszych założeń programowych partii uczestniczących w wyborach;
- przedstawia formy wywierania wpływu na wyborców przez komitety wyborcze partii politycznych.

17. Systemy partyjne

Treści nauczania:

17.1. Współczesne partie polityczne*

Cechy partii politycznych. Geneza partii politycznych. Status prawny partii politycznych w Polsce. Główne rodziny programowe partii politycznych.

17.2. Systemy partyjne

Systemy partyjne. Funkcje systemu partyjnego. System partyjny III RP*.

17.3. Funkcjonowanie partii politycznych

Funkcje partii politycznych w państwach demokratycznych i niedemokratycznych.

17.4. System partyjny Stanów Zjednoczonych

System partyjny Stanów Zjednoczonych.

17.5. Ordynacje wyborcze

Zasady ordynacji większościowej i proporcjonalnej.

17.6. Grupy interesu*

Klasyfikacja interesów. Cechy grup interesu. Rodzaje grup interesu. Funkcjonowanie grup interesu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: partia polityczna, pluralizm polityczny, system partyjny, system monopartyjny, system dwupartyjny, system wielopartyjny, partia hegemoniczna, program polityczny, ordynacja większościowa, ordynacja proporcjonalna, grupa interesu;
- omawia cechy partii politycznych;
- wyjaśnia genezę partii politycznych;
- omawia status prawny partii politycznych w Polsce;
- wymienia główne rodziny programowe partii politycznych:
  - a) partie konserwatywne,
  - b) partie chrześcijańsko-demokratyczne,
  - c) partie liberalne,
  - d) partie socjalistyczne i socjaldemokratyczne,
  - e) partie komunistyczne,
  - f) partie chłopskie,
  - g) partie etniczne i regionalne,
  - h) partie nacjonalistyczne,
  - i) partie ekologiczne;
- podaje zalety i wady systemów: monopartyjnego, dwupartyjnego i wielopartyjnego;
- określa funkcje systemu partyjnego;
- charakteryzuje system partyjny III RP;
- określa funkcje partii politycznych w państwach demokratycznych;
- określa funkcje partii politycznych w państwach niedemokratycznych;
- charakteryzuje system partyjny Stanów Zjednoczonych;
- wyjaśnia zasady ordynacji większościowej i proporcjonalnej;
- wymienia zalety i wady ordynacji większościowej i proporcjonalnej;
- przedstawia klasyfikację interesów;
- omawia cechy grup interesu;
- wymienia rodzaje i przykłady grup interesu:
  - a) zrzeszeniowe,
  - b) instytucjonalne,
  - c) niezrzeszeniowe,
  - d) anomalne;
- omawia funkcjonowanie grup interesu na wybranych przykładach.

18. Instytucja państwa

Treści nauczania:

18.1. Państwo

Cechy państwa*. Cele państwa*. Funkcje państwa*. Naród a państwo.

18.2. Władza państwowa

Pojęcie władzy państwowej*. Cechy wyróżniające władzę państwową*. Legitymizacja władzy państwowej.

18.3. Geneza państwa

Teorie genezy państwa.

18.4. Współczesne formy państw*

Rodzaje państw.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: państwo, władza państwowa, legitymizacja władzy, suwerenność wewnętrzna, suwerenność zewnętrzna, forma rządów, reżim polityczny, ustrój terytorialny;
- wymienia cechy państwa;
- wymienia cele państwa;
- określa funkcje państwa;
- wyjaśnia na przykładach relacje między narodem a państwem;
- omawia cechy wyróżniające władzę państwową;
- omawia formy legitymizacji władzy państwowej:
  - a) panowanie legitymizowane tradycyjnie,
  - b) panowanie legitymizowane charyzmatycznie,
  - c) panowanie legitymizowane legalnie;
- opisuje teorie genezy państwa:
  - a) teoria naturalna,
  - b) teoria teistyczna,
  - c) teoria umowy społecznej,
  - d) teoria podboju i przemocy,
  - e) teoria marksistowska,
  - f) teoria patriarchalna,
  - g) teoria patrymonialna;
- rozróżnia suwerenność zewnętrzną od suwerenności wewnętrznej;
- przedstawia podział państw:
  - a) ze względu na formę rządów;
  - b) ze względu na reżim polityczny;
  - c) ze względu na ustrój terytorialny.

19. Modele ustrojowe państw demokratycznych

Treści nauczania:

19.1. Państwo demokratyczne

Modele ustrojowe państw demokratycznych. Współczesne ustroje polityczne. Formy odpowiedzialności władzy państwowej. Państwo a kościoły.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: ustrój polityczny, system rządów, parlamentaryzm, odpowiedzialność konstytucyjna, odpowiedzialność polityczna, konkordat;
- charakteryzuje modele ustrojowe państw demokratycznych:
  - a) system parlamentarny:
    - parlamentarno-gabinetowy,
    - gabinetowo-parlamentarny,

- b) system prezydencki,
- c) system półprezydencki,
- d) system kanclerski,
- e) system parlamentarno-komitetowy;
- charakteryzuje ustroje polityczne: Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Włoch i Rosji:
  - a) Konstytucja,
  - b) zasady ustroju,
  - c) system organów państwowych,
  - d) system partyjny,
  - e) podział terytorialno-administracyjny;
- wyjaśnia zasadę odpowiedzialności konstytucyjnej;
- wyjaśnia zasadę odpowiedzialności politycznej;
- opisuje współczesne modele stosunków państwo – kościół;
- omawia relacje pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w RP.

20. Władza ustawodawcza w państwie demokratycznym

Treści nauczania:

20.1. Funkcje władzy ustawodawczej w państwach demokratycznych

Funkcje parlamentów w państwach demokratycznych. Formy immunitetu parlamentarnego.

20.2. Proces ustawodawczy w parlamencie

Etapy procesu ustawodawczego.

20.3. Koalicja a opozycja parlamentarna

Koalicja a opozycja parlamentarna.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: immunitet formalny, immunitet materialny, sesja plenarna, komisja parlamentarna, kworum, proces ustawodawczy, promulgacja, interpelacja, zapytanie poselskie, koalicja rządowa, opozycja parlamentarna;
- wymienia i ilustruje przykładami funkcje władzy ustawodawczej;
- omawia główne funkcje izb parlamentów w wybranych państwach;
- podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym;
- ocenia zasadność immunitetu parlamentarnego;
- wyjaśnia różne formy immunitetu parlamentarnego;
- przedstawia etapy procesu ustawodawczego;
- przedstawia mechanizm tworzenia koalicji rządowej;
- wyjaśnia rolę opozycji parlamentarnej.

21. Władza wykonawcza w państwie demokratycznym

Treści nauczania:

21.1. Funkcjonowanie władzy wykonawczej w państwach demokratycznych

Kompetencje głów państw. Kompetencje rządów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: monarcha, prezydent;
- wyjaśnia, jaką rolę we współczesnych państwach pełni głowa państwa;

- podaje przykłady urzędujących głów państw (monarchów i prezydentów);
- omawia kompetencje głów państw;
- omawia kompetencje rządu w państwie demokratycznym;
- charakteryzuje relacje między rządem a głową państwa.

22. Współczesna demokracja w Polsce i na świecie – problemy i zagrożenia

Treści nauczania:

22.1. Polityka społeczna w Polsce

Funkcje, cele i instrumenty polityki społecznej. Dziedziny polityki społecznej. Podmioty polityki społecznej. Modele polityki społecznej. Formy zabezpieczenia społecznego.

22.2. Populiści i demagodzy zagrożeniem dla demokracji

Populizm a demagogia.

22.3. Patologie władzy – zagrożeniem dla współczesnej demokracji

Rodzaje i przykłady patologii władzy. Konsekwencje patologii władzy dla życia publicznego.

22.4. W poszukiwaniu elektoratu

Postawy obywateli w życiu politycznym. Formy zwiększania poziomu partycypacji politycznej obywateli. Demokratyczne formy marketingu politycznego.

22.5. Ruchy obywatelskie w społeczeństwie obywatelskim

Formy ruchów obywatelskich. Funkcje ruchów obywatelskich.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: polityka społeczna, polityka socjalna, zabezpieczenie społeczne, populizm, demagogia, korupcja, nepotyzm, klientelizm, oligarchizacja partii, partycypacja polityczna, alienacja, elektorat;
- omawia problemy polityki bezpieczeństwa socjalnego;
- określa funkcje, cele i instrumenty polityki społecznej;
- omawia dziedziny polityki społecznej;
- wymienia podmioty polityki społecznej;
- omawia modele polityki społecznej;
- przedstawia formy zabezpieczenia społecznego;
- rozróżnia populizm od demagogii;
- wyjaśnia, dlaczego populiści i demagodzy stanowią zagrożenie dla demokracji;
- omawia rodzaje patologii władzy;
- przedstawia przykłady patologii władzy;
- wykazuje negatywne konsekwencje patologii władzy dla życia publicznego;
- charakteryzuje postawy obywateli w życiu politycznym;
- wyjaśnia przyczyny małego zaangażowania obywateli w życie polityczne;
- omawia sposoby zwiększania poziomu partycypacji politycznej obywateli;
- charakteryzuje formy marketingu politycznego;
- ocenia sposoby walki partii politycznych o elektorat według standardów demokracji;
- wymienia formy ruchów obywatelskich;
- wyjaśnia, jaką rolę w państwie demokratycznym pełnią ruchy obywatelskiego sprzeciwu i emancypacji;
- wyjaśnia przyczyny utraty zaufania obywateli do demokracji przedstawicielskiej i wskazuje konsekwencje tego zjawiska.

Dział III.

SYSTEM POLITYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

23. Konstytucja RP

Treści nauczania:

23.1. Konstytucja*

Pojęcie konstytucji. Rodzaje konstytucji. Cechy szczególne konstytucji. Funkcje konstytucji. Systematyka Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.

23.2. Konstytucyjne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej

Najważniejsze zmiany ustroju Polski w latach 1989–1997*. Konstytucyjne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej. Suwerenność narodu. Suwerenność państwa. Prawo międzynarodowe a prawo Rzeczypospolitej Polskiej.

23.3. Stany nadzwyczajne w Polsce

Warunki i sposoby wprowadzenia stanu wojennego, stanu wyjątkowego, stanu klęski żywiołowej. Ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanów nadzwyczajnych. Zasady działania organów władzy publicznej w czasie stanów nadzwyczajnych.

23.4. Tryb zmiany konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Tryb zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Przyszłość Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – propozycje zmian*.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: konstytucja, preambuła, zasady ustroju, suwerenność narodu, suwerenność państwa, republika, państwo prawa, sprawiedliwość społeczna, państwo unitarne, decentralizacja władzy, społeczna gospodarka rynkowa, pomocniczość (subsydiarność), stan wojenny, stan wyjątkowy, stan klęski żywiołowej;
- wyjaśnia pojęcie konstytucji:
  - a) w znaczeniu materialnym (faktycznym),
  - b) w znaczeniu formalnym (prawniczym);
- charakteryzuje rodzaje konstytucji:
  - a) ze względu na kryterium relacji między rzeczywistym ustrojem państwa a tekstem konstytucji:
    - konstytucje rzeczywiste,
    - konstytucje fikcyjne,
  - b) ze względu na zakres regulacji, który obejmuje konstytucja:
    - konstytucje pełne,
    - konstytucje niepełne,
  - c) ze względu na tryb zmiany konstytucji:
    - konstytucje sztywne,
    - konstytucje elastyczne (giętkie),
- omawia cechy szczególne konstytucji:
  - a) szczególna treść konstytucji,
  - b) szczególna forma konstytucji,
  - c) szczególna moc prawna konstytucji,
  - d) specjalny tryb jej uchwalania i zmiany;
- określa funkcje konstytucji:
  - a) funkcja prawna (jurydyczna, normatywna),

- b) funkcja programowa (dynamizująca),
- c) funkcja stabilizująca (petryfikacyjna),
- d) funkcja integracyjna,
- e) funkcja organizatorska (organizacyjna),
- f) funkcja wychowawcza,
- g) przedstawia systematykę Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.,
- h) omawia najważniejsze zmiany ustroju Polski w latach 1989–1997,
- i) wyjaśnia konstytucyjne zasady ustroju Rzeczypospolitej Polskiej:
  - zasada suwerenności (zwierzchnictwa) narodu,
  - zasada niepodległości i suwerenności RP,
  - zasada republikańskiej formy państwa,
  - zasada demokratycznego państwa prawnego,
  - zasada unitarnej formy państwa,
  - zasada podziału władzy i równowagi władz,
  - zasada reprezentacji politycznej (przedstawicielstwa),
  - zasada społeczeństwa obywatelskiego,
  - zasada społecznej gospodarki rynkowej,
  - zasada przyrodzonej godności człowieka,
  - zasada decentralizacji władzy publicznej i samorządu;
  - zasada niezależności i współdziałania państwa i kościołów oraz innych związków wyznaniowych,
  - zasada pomocniczości (subsydiarności);
- określa formy urzeczywistniania konstytucyjnych zasad ustroju RP;
- rozróżnia suwerenność narodu od suwerenności państwa;
- wyjaśnia relację między prawem międzynarodowym (w tym unijnym) a prawem RP;
- omawia warunki i sposoby wprowadzenia stanu wojennego, stanu wyjątkowego, stanu klęski żywiołowej;
- charakteryzuje ustawowe formy ograniczenia wolności oraz praw człowieka i obywatela w czasie stanów nadzwyczajnych;
- wyjaśnia zasady działania organów władzy publicznej w czasie stanów nadzwyczajnych;
- omawia tryb zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- przedstawia debatę publiczną na temat zmian treści Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

24. Parlament RP

Treści nauczania:

24.1 Wybory i organizacja Sejmu i Senatu*

Pozycja ustrojowa Sejmu i Senatu. System wyborczy do Sejmu i Senatu. Funkcje wyborów parlamentarnych. Status prawny posłów i senatorów. Podstawowe uprawnienia i obowiązki posłów i senatorów. Organy wewnętrzne Sejmu i Senatu. Zasady działania Sejmu i Senatu.

24.2. Kompetencje Sejmu i Senatu

Funkcje parlamentu. Techniki decyzyjne. Tryb uchwalania ustaw. Kompetencje Zgromadzenia Narodowego. Kadencja Sejmu i Senatu. Warunki skrócenia kadencji Sejmu i Senatu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: wybory, elektorat, ordynacja wyborcza, kampania wyborcza, cisza wyborcza, czynne prawo wyborcze, bierne prawo wyborcze, zasada powszechności praw wyborczych, zasada równości praw wyborczych, zasada bezpośredniości wyborów, zasada tajności głosowania, system wyborów proporcjonalnych, system wyborów większościowych, klauzula zaporowa, cen-

zus, zasada niepołączalności, koalicja, opozycja parlamentarna, opozycja pozaparlamentarna, kadencja, mandat wolny, mandat imperatywny, immunitet formalny, immunitet materialny, Marszałek Sejmu/Senatu, Prezydium Sejmu/Senatu, Konwent Seniorów, klub poselski, koło poselskie, zespół poselski, komisja stała, komisja nadzwyczajna, komisja śledcza, zasada permanencji obrad, zasada jawności działania, zasada materialnej dyskontynuacji prac, posiedzenie, prawo inicjatywy ustawodawczej, czytanie projektu ustawy, tryb ustawodawczy, weto ustawodawcze, nowelizacja ustawy, kworum, głosowanie, aklamacja, zwykła większość głosów, bezwzględna większość głosów, kwalifikowana większość głosów, ustawa, uchwała, interpelacja, zapytanie, obstrukcja parlamentarna;

- określa pozycję ustrojową Sejmu i Senatu;
- charakteryzuje system wyborczy do Sejmu i Senatu:
  - a) zasady prawa wyborczego,
  - b) organizacja wyborów do Sejmu i Senatu,
  - c) zgłaszanie list kandydatów w wyborach do Sejmu i kandydatów w wyborach do Senatu,
  - d) kampania wyborcza,
  - e) głosowanie i ustalenie wyników głosowania,
  - f) stwierdzenie ważności wyborów,
  - g) wygaśnięcie mandatu i uzupełnienie składu Sejmu i Senatu;
- określa funkcje wyborów parlamentarnych:
  - a) funkcja programowa,
  - b) funkcja wyrażenia woli wyborców,
  - c) funkcja kreacyjna,
  - d) funkcja kształtowania elit,
  - e) funkcja legitymująca,
  - f) funkcja kontrolna;
- określa status prawny posłów i senatorów;
- wymienia podstawowe uprawnienia i obowiązki posłów i senatorów;
- przedstawia zadania organów wewnętrznych Sejmu i Senatu;
- wyjaśnia zasady działania Sejmu i Senatu;
- omawia funkcje i kompetencje parlamentu:
  - a) ustrojodawcza,
  - b) ustawodawcza,
  - c) kreacyjna,
  - d) kontrolna;
- omawia tryb uchwalania ustaw;
- wyjaśnia specyfikę uchwalania ustawy budżetowej;
- omawia na przykładach zastosowanie technik decyzyjnych:
  - a) zwykła większość głosów,
  - b) bezwzględna większość głosów,
  - c) kwalifikowana większość głosów;
- omawia kompetencje Zgromadzenia Narodowego;
- przedstawia warunki skrócenia kadencji Sejmu i Senatu.

25. Prezydent RP

Treści nauczania:

25.1. Kompetencje prezydenta RP

Pozycja ustrojowa Prezydenta RP*. Akty prawne wydawane przez Prezydenta RP*. Kontrasygnata. Prerogatywy Prezydenta RP. Kompetencje Prezydenta RP.

25.2. Wybory i odpowiedzialność prezydenta RP

Zasady wyboru Prezydenta RP. Kadencja Prezydenta RP. Zasady odpowiedzialności Prezydenta RP. Warunki wygaśnięcia mandatu Prezydenta RP. Zastępstwo Prezydenta RP.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: prerogatywa, kontrasygnata, rozporządzenie, rozporządzenie z mocą ustawy, zarządzenie, postanowienie, stan wojenny, stan wyjątkowy, desygnacja, listy uwierzytelniające, akredytacja, prawo łaski, ratyfikacja, weto ustawodawcze, orędzie, odpowiedzialność konstytucyjna;
- określa pozycję ustrojową Prezydenta RP;
- wymienia rodzaje aktów prawnych wydawanych przez Prezydenta RP;
- rozróżnia kontrasygnaty i prerogatywy;
- omawia kompetencje Prezydenta RP jako głowy państwa;
- omawia kompetencje Prezydenta RP w stosunku do Sejmu i Senatu;
- omawia kompetencje Prezydenta RP wobec Rady Ministrów;
- omawia kompetencje Prezydenta RP wobec władzy sądowniczej;
- omawia kompetencje Prezydenta RP w zakresie zwierzchnictwa Sił Zbrojnych, obronności i bezpieczeństwa państwa;
- omawia kompetencje Prezydenta RP w zakresie spraw zagranicznych;
- wyjaśnia różnice między ordynacjami wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce;
- wyjaśnia zasady wyboru Prezydenta RP;
- omawia warunki skrócenia kadencji Prezydenta RP;
- przedstawia zasady odpowiedzialności Prezydenta RP;
- omawia warunki wygaśnięcia mandatu Prezydenta RP;
- wyjaśnia zasady zastępstwa Prezydenta RP.

26. Rada Ministrów RP

Treści nauczania:

26.1. Kompetencje Rady Ministrów*

Pozycja ustrojowa Rady Ministrów. Skład i struktura Rady Ministrów. Kompetencje Rady Ministrów.

26.2. Powoływanie i zasady odpowiedzialności rządu

Tryb powoływania Rady Ministrów. Tryb odwoływania Rady Ministrów. Zmiany w składzie Rady Ministrów. Odpowiedzialność polityczna członków Rady Ministrów. Odpowiedzialność konstytucyjna członków Rady Ministrów. Tryb funkcjonowania Rady Ministrów.

26.3. Urzędy administracji rządowej

Urzędy administracji rządowej centralnej. Urzędy administracji rządowej terenowej (wojewódzkiej). Powoływanie wojewody. Kompetencje wojewody.

26.4. Funkcjonowanie administracji rządowej w Rzeczypospolitej Polskiej

Zadania wybranych organów administracji rządowej. Zasady funkcjonowania służby cywilnej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: exposé, absolutorium, właściwość domniemania kompetencji, odpowiedzialność polityczna, wotum zaufania, wotum nieufności, konstruktywne wotum nieufności, rząd większościowy, rząd mniejszościowy, administracja zespolona, administracja niezespolona, służba cywilna;
- określa pozycję ustrojową Rady Ministrów;
- przedstawia skład i strukturę Rady Ministrów;
- omawia kompetencje Rady Ministrów;

- omawia tryb powoływania Rady Ministrów;
- omawia tryb odwoływania Rady Ministrów;
- omawia sposoby dokonywania zmian w składzie Rady Ministrów;
- rozróżnia odpowiedzialność konstytucyjną i polityczną członków Rady Ministrów;
- przedstawia tryb funkcjonowania Rady Ministrów;
- rozpoznaje urzędy administracji rządowej centralnej i urzędy administracji rządowej terenowej (wojewódzkiej);
- omawia tryb powoływania wojewody;
- omawia kompetencje wojewody;
- wyjaśnia na przykładach, czym zajmuje się administracja zespolona i niezespolona;
- opracowuje katalog zadań wybranych organów administracji zespolonej i niezespolonej oraz form i przykładów ich urzeczywistniania;
- wyjaśnia zasady funkcjonowania służby cywilnej w Polsce.

27. Organy kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego

Treści nauczania:

27.1. Zadania i formy działania organów kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego

Zasady funkcjonowania Najwyższej Izby Kontroli, Instytutu Pamięci Narodowej, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Urzędu Kontroli Elektronicznej, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: kontrola społeczna, kontrola państwowa, legalność, gospodarność, celowość, rzetelność, lustracja;
- określa pozycję ustrojowo-prawną Najwyższej Izby Kontroli;
- omawia zadania Najwyższej Izby Kontroli;
- przedstawia zasady postępowania kontrolnego i pokontrolnego;
- omawia zadania i formy działania Instytutu Pamięci Narodowej;
- opisuje zadania i formy działania Biura Lustracyjnego IPN-u;
- przedstawia procedurę lustracyjną IPN-u i kategorie osób, które jej podlegają;
- określa pozycję ustrojową Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji;
- wymienia zadania i formy działania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji;
- wymienia zadania i formy działania Urzędu Kontroli Elektronicznej;
- wymienia zadania i formy działania Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

28. Samorząd terytorialny w Polsce

Treści nauczania:

28.1. Zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego

Europejska Karta Samorządu Lokalnego*. Formy demokracji bezpośredniej i przedstawicielskiej w samorządach terytorialnych.

28.2. Zadania samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego w Polsce

Organizacja samorządu terytorialnego w Polsce*. Zadania samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego.

28.3. Kompetencje i zasady funkcjonowania organów samorządu terytorialnego w Polsce

Organy samorządu terytorialnego: zasady wyboru i kompetencje*. Akty prawa miejscowego. Kodeks etyczny urzędnika administracji samorządowej*. Zasada jawności działania samorządu terytorialnego*.

28.4. Skarbiec naszej gminy

Źródła finansowania samorządów. Budżet gminy. Nadzór i kontrola działalności samorządów.

28.5. Program rozwoju naszej gminy

Perspektywy i założenia rozwoju gminy.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: samorząd terytorialny, zadanie własne, zadanie zlecone, mienie komunalne, referendum lokalne, dotacje, subwencje, budżet gminy;
- omawia Europejską Kartę Samorządu Lokalnego;
- omawia formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej w samorządach terytorialnych;
- charakteryzuje instytucję referendum lokalnego;
- przedstawia organizację samorządu terytorialnego w Polsce;
- omawia zadania samorządu gminnego;
- omawia zadania samorządu powiatowego;
- omawia zadania samorządu wojewódzkiego;
- przedstawia zasady wyboru organów stanowiąco-kontrolnych i wykonawczych samorządu terytorialnego;
- omawia kompetencje organów stanowiąco-kontrolnych i wykonawczych samorządu terytorialnego;
- wymienia rodzaje aktów prawa miejscowego;
- wyjaśnia zasady Kodeksu etycznego urzędnika administracji samorządowej;
- wyjaśnia zasadę jawności działania samorządu terytorialnego;
- omawia rodzaje dochodów jednostek samorządu terytorialnego;
- przedstawia tryb uchwalania budżetu gminy;
- znajduje informacje na temat stanu finansów własnej gminy;
- omawia sprawozdanie z realizacji budżetu gminy za rok 2013;
- charakteryzuje budżet swojej gminy na rok 2014;
- przedstawia zakres oraz formy nadzoru i kontroli działalności samorządów;
- przedstawia założenia rozwoju gminy w wybranej dziedzinie życia społecznego;
- przedstawia formy wpływania obywateli na decyzje podejmowane przez organy władzy samorządowej;
- wykazuje znaczenie samorządności i decentralizacji dla funkcjonowania współczesnego państwa polskiego.

Dział IV.

SYSTEM PRAWNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

29. Prawo

Treści nauczania:

29.1. Podstawowe wiadomości o prawie

Struktura normy prawnej*. Rodzaje norm prawnych*. Rodzaje sankcji prawnych*. Rodzaje przepisów prawnych*. Rodzaje wykładni prawa*. Funkcje prawa*. Zasada hierarchiczności, spójności i zupełności. Rodzaje (gałęzie) prawa. Sposoby tworzenia prawa.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: prawo, przepis prawa, norma prawna, hipoteza, dyspozycja, sankcja, prawo naturalne, prawo stanowione, prawo zwyczajowe, umowa społeczna, uznanie, precedens, wykładnia prawa, klauzula generalna, promulgacja;

- omawia strukturę normy prawnej;
- wymienia rodzaje norm prawnych;
- omawia rodzaje sankcji prawnych;
- omawia rodzaje przepisów prawnych;
- omawia rodzaje wykładni prawa;
- określa funkcje prawa;
- wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym;
- wymienia i rozpoznaje rodzaje (gałęzie) prawa:
  - a) prawo konstytucyjne,
  - b) prawo międzynarodowe publiczne,
  - c) prawo międzynarodowe prywatne,
  - d) prawo Unii Europejskiej,
  - e) prawo wyznaniowe,
  - f) prawo cywilne,
  - g) prawo rodzinne i opiekuńcze,
  - h) prawo karne,
  - i) prawo administracyjne,
  - j) prawo finansowe,
  - k) prawo pracy;
- wyjaśnia sposoby tworzenia prawa:
  - a) stanowienie,
  - b) umowa społeczna,
  - c) uznanie,
  - d) precedens prawotwórczy,
  - e) plebiscyt,
  - f) zwyczaj.

30. System prawny RP

Treści nauczania:

30.1. Akty prawne w Polsce

Źródła prawa w Polsce. Hierarchia aktów prawnych. Zasada praworządności.

30.2. Funkcjonowanie sądów w RP

Konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów*. Status sędziego i ławnika.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: system prawa, praworządność, niezawisłość, domniemanie niewinności, sędzia, immunitet sędziowski, ławnik;
- opisuje źródła prawa w Polsce oraz hierarchię aktów prawnych;
- przedstawia konstytucyjną klasyfikację źródeł prawa w Polsce:
  - a) źródła powszechnie obowiązującego prawa;
  - b) źródła prawa o charakterze wewnętrznym;
- omawia hierarchię aktów prawnych w Polsce:
  - a) Konstytucja RP,
  - b) ratyfikowane umowy międzynarodowe,
  - c) ustawy,
  - d) rozporządzenia,
  - e) akty prawa miejscowego,
  - f) akty prawa wewnętrznego;

- przedstawia formy publikowania i ogłaszania aktów normatywnych w Polsce;
- wyjaśnia demokratyczną zasadę praworządności;
- wykazuje znaczenie praworządności w państwie;
- wyjaśnia konstytucyjne zasady organizacji i działania sądów w RP:
  - a) zasada niezawisłości,
  - b) zasada instancyjności,
  - c) zasada kolegialności,
  - d) zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości,
  - e) zasada jednolitości sądów,
  - f) zasada prawa do sprawiedliwego sądu,
  - g) zasada jawności postępowania,
  - h) zasada prawa do obrony,
  - i) zasada domniemania niewinności,
  - j) zasada „nie ma przestępstwa bez ustawy”;
- określa status sędziego;
- określa status ławnika;
- wskazuje gałęzie prawa i kodeksy, w których należy szukać odpowiednich przepisów;
- wyszukuje stosowny akt i przepis prawny;
- przedstawia na przykładach związku prawa i moralności.

31. Sądy i Trybunały

Treści nauczania:

31.1. Władza sędziowska w Polsce

Wymiar sprawiedliwości w Polsce. Trybunał Konstytucyjny. Trybunał Stanu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: sprawiedliwość, skarga konstytucyjna, spór kompetencyjny;
- przedstawia zasady powoływania sędziów Sądu Najwyższego;
- omawia kompetencje Sądu Najwyższego;
- przedstawia zasady powoływania sędziów Trybunału Konstytucyjnego;
- omawia kompetencje Trybunału Konstytucyjnego;
- przedstawia zasady powoływania członków Trybunału Stanu;
- omawia kompetencje Trybunału Stanu;
- wyjaśnia zasady funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego;
- przedstawia przykłady orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego;
- przedstawia przykłady skarg konstytucyjnych;
- omawia organizację i zadania wymiaru sprawiedliwości w Polsce:
  - a) Sąd Najwyższy,
  - b) sądy powszechne,
  - c) sądy administracyjne,
  - d) sądy wojskowe;
- omawia zadania Krajowej Rady Sądownictwa.

32. Prawo cywilne i rodzinne

Treści nauczania:

32.1. Zasady prawa cywilnego

Sprawy rozpatrywane w postępowaniu cywilnym. Przykłady spraw cywilnych. Zasady prawa cywilnego.

32.2. Zasady postępowania cywilnego

Rodzaje postępowania cywilnego. Zasady postępowania cywilnego. Etapy postępowania cywilnego. Strony w procesie cywilnym. Przebieg postępowania procesowego. Prawomocność wyroku. Postępowanie egzekucyjne. Zaskarżanie orzeczeń.

32.3. Instytucja małżeństwa

Warunki zawarcia małżeństwa. Prawa i obowiązki małżonków. Małżeńska wspólnota majątkowa. Małżeństwo a konkubinat. Formy ustania małżeństwa. Władza rodzicielska. Prawa i obowiązki dzieci.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: prawo cywilne, osoba fizyczna, osoba prawna, zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, odpowiedzialność cywilna, powództwo, pozew, powód, pozwany, postępowanie cywilne, proces cywilny, kontradyktoryjność, orzeczenie, postanowienie, apelacja, skarga kasacyjna, zażalenie, małżeństwo, konkubinat, wspólnota majątkowa, intercyza, rozwód, separacja, uznanie dziecka, kuratela, opieka, przysposobienie, ubezwłasnowolnienie, postępowanie pojednawcze, mediacje;
- przedstawia rodzaje spraw rozpatrywanych w postępowaniu cywilnym;
- przedstawia przykłady spraw cywilnych;
- wyjaśnia zasady prawa cywilnego:
  - a) zasada dobrowolności,
  - b) zasada równości,
  - c) zasada wykonywania praw podmiotowych z uwzględnieniem ich społeczno-gospodarczego przeznaczenia oraz zasad współżycia społecznego,
  - d) zasada ochrony dobrej wiary,
  - e) zasada ochrony praw nabytych,
  - f) zasada ochrony dóbr osobistych,
  - g) zasada ochrony własności,
  - h) zasada swobody umów,
  - i) zasada wykonywania zobowiązań,
  - j) zasada pierwszeństwa dziedziczenia testamentowego przed ustawowym;
- omawia rodzaje postępowania cywilnego;
- wyjaśnia zasady postępowania cywilnego:
  - a) zasada prawdy materialnej,
  - b) zasada swobodnej oceny dowodów,
  - c) zasada kontradyktoryjności,
  - d) zasada bezpośredniości,
  - e) zasada jawności procesu cywilnego;
- omawia etapy postępowania cywilnego;
- przedstawia strony w procesie cywilnym;
- omawia przebieg postępowania procesowego;
- określa warunki prawomocności wyroku;
- określa formy postępowania egzekucyjnego;
- przedstawia możliwości zaskarżania orzeczeń;
- przedstawia warunki zawarcia małżeństwa;
- wymienia prawa i obowiązki małżonków;
- wyjaśnia na czym polega małżeńska wspólnota majątkowa;
- rozróżnia małżeństwo od konkubinatu;
- omawia formy ustania małżeństwa;

- wyjaśnia, na czym polega władza rodzicielska;
- wymienia prawa i obowiązki dzieci.

33. Prawo karne

Treści nauczania:

33.1. Zasady prawa karnego

Rodzaje przestępstw*. Zasady prawa karnego. Działy prawa karnego*.

33.2. Postępowanie karne

Naczelné zasady procesu karnego. Uczestnicy postępowania karnego. Etapy procesu karnego.

33.3. Kary i środki karne

Rodzaje kar. Środki karne. Zmiany wymiaru kar*. Funkcje kar* Apelacja i kasacja w sprawach karnych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: prawo karne, przestępstwo, zbrodnia, występki, wykroczenie, sprawstwo, współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, usiłowanie, przygotowanie, podżeganie, pomocnictwo, nieletni, młodociany, grzywna, odpowiedzialność karna, kara, środek karny, wyrok, orzeczenie, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności, dożywotnie pozbawienie wolności, nawiązka, zaostrożenie ustawowego wymiaru kary, nadzwyczajne złagodzenie kary, warunkowe zawieszenie wykonania kary, ułaskawienie, amnestia, przedawnienie, przedterminowe zwolnienie z odbywania kary, postępowanie karne, oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny, powód cywilny, oskarżony, ofiara, świadek, biegły, postępowanie odwoławcze, apelacja, zażalenie, kasacja;
- charakteryzuje rodzaje przestępstw;
- wyjaśnia zasady prawa karnego:
  - a) zasada „nie ma przestępstwa bez ustawy” (*nullum crimen sine lege*),
  - b) zasada odpowiedzialności karnej za czyn,
  - c) zasada winy,
  - d) zasada humanitaryzmu kary;
- omawia działy prawa karnego:
  - a) prawo karne wykonawcze,
  - b) prawo karne procesowe,
  - c) prawo karne materialne,
  - d) prawo karne skarbowe,
  - e) prawo karne wojskowe,
  - f) prawo o postępowaniu w sprawach nieletnich,
  - g) prawo wykroczeń;
- wyjaśnia naczelné zasady procesu w postępowaniu karnym:
  - a) zasada prawdy materialnej,
  - b) zasada obiektywizmu,
  - c) zasada domniemania niewinności,
  - d) *in dubio pro reo*,
  - e) zasada prawa do obrony,
  - f) zasada publiczności (jawności),
  - g) zasada równouprawnienia stron,
  - h) zasada inkwizycyjności;
- przedstawia organy, strony i innych uczestników postępowania karnego;

- omawia etapy procesu karnego:
  - a) postępowanie przygotowawcze,
  - b) postępowanie główne,
  - c) postępowanie apelacyjne,
  - d) postępowanie wykonawcze;
- przedstawia rodzaje kar:
  - a) pozbawienie wolności,
  - b) ograniczenie wolności,
  - c) grzywna;
- przedstawia środki karne:
  - a) pozbawienie praw publicznych,
  - b) zakaz prowadzenia pojazdów,
  - c) zakaz wykonywania zawodu,
  - d) zakaz zajmowania stanowiska,
  - e) zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej,
  - f) nawiązka,
  - g) przepadek przedmiotów,
  - h) publiczne ogłoszenie wyroku;
- przedstawia możliwości zmiany wymiaru kar;
- określa funkcje kar;
- określa zasady wnoszenia apelacji w sprawach karnych;
- określa zasady wnoszenia kasacji w sprawach karnych.

34. Prawo administracyjne

Treści nauczania:

34.1. Akty administracyjne

Pojęcie i cechy aktu administracyjnego. Rodzaje aktów administracyjnych.

34.2. Postępowanie administracyjne

Struktura sądownictwa administracyjnego. Postępowanie administracyjne.

34.3. Kontrola rozstrzygnięć w postępowaniu administracyjnym

Środki kontroli rozstrzygnięć w postępowaniu administracyjnym.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: prawo administracyjne, administracja publiczna, akt administracyjny, kontrola, nadzór, stosunek administracyjno-prawny, akt administracyjny, postępowanie administracyjne, rozprawa, decyzja administracyjna, pozwolenie, zezwolenie, nakaz, zakaz, koncesja, licencja, postanowienie, odwołanie, zażalenie, skarga, skarga kasacyjna;
- wyjaśnia pojęcie aktu administracyjnego;
- omawia cechy aktu administracyjnego;
- charakteryzuje rodzaje aktów administracyjnych;
- przedstawia strukturę sądownictwa administracyjnego:
  - a) Wojewódzki Sąd Administracyjny,
  - b) Naczelny Sąd Administracyjny;
- charakteryzuje postępowanie administracyjne:
  - a) wskazuje prawo postępowania administracyjnego,
  - b) omawia rodzaje postępowania administracyjnego,
  - c) wyjaśnia zasady postępowania administracyjnego:

- zasada legalności działania,
- zasada prawdy obiektywnej,
- zasada pogłębiania zaufania obywateli do organów państwa oraz ich kultury prawnej,
- zasada informowania stron i pozostałych uczestników postępowania,
- zasada czynnego udziału stron w postępowaniu administracyjnym,
- zasada wysłuchania stron,
- zasada przekonywania stron,
- zasada szybkości, wnikliwości postępowania i ograniczonego formalizmu,
- zasada ugodowego rozstrzygania spraw spornych,
- zasada pisemności,
- zasada dwuinstancyjności,
- zasada trwałości decyzji administracyjnej,
- zasada sądowej kontroli decyzji administracyjnych;
- d) przedstawia organy prowadzące postępowanie,
- e) przedstawia strony i uczestników postępowania,
- f) omawia przebieg postępowania administracyjnego,
- g) omawia warunki rozstrzygnięcia sprawy administracyjnej,
- h) wymienia środki prawne;
- charakteryzuje środki i formy kontroli rozstrzygnięć w postępowaniu administracyjnym:
  - a) odwołanie od decyzji,
  - b) zażalenie na postanowienie,
  - c) wznowienie postępowania administracyjnego,
  - d) uchylenie lub zmiana decyzji,
  - e) stwierdzenie niezgodności decyzji,
  - f) nadzwyczajne uchylenie lub zmiana decyzji ostatecznej,
  - g) stwierdzenie wygaśnięcia decyzji lub uchylenia decyzji.

35. Obywatel wobec prawa

Treści nauczania:

35.1. Kazusy prawne

Analiza kazusów prawnych.

35.2. Formy pomocy prawnej

Instytucje i formy pomocy prawnej dla obywateli.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: kazus prawny;
- odnajduje w tekście odpowiedniego aktu prawnego przepis prawny dotyczący wybranego kazusu prawnego; umie ten przepis zinterpretować, posługując się dyrektywami interpretacyjnymi przyjętymi w polskiej kulturze prawnej;
- przedstawia instytucje i formy pomocy prawnej dla obywateli;
- pisze według wzoru przykładowy pozew w wybranej sprawie cywilnej;
- pisze według wzoru przykładowe zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa;
- pisze według wzoru przykładowe odwołanie od decyzji administracyjnej.

Dział V.

PRAWA CZŁOWIEKA I ICH OCHRONA

36. Prawa człowieka

Treści nauczania:

36.1. Natura i rozwój praw człowieka w świecie

Historyczny rozwój praw człowieka. Uniwersalność praw człowieka. Generacje praw człowieka.

36.2. Łamanie praw człowieka w świecie współczesnym

Łamanie praw człowieka w państwach autorytarnych.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: prawa człowieka, generacje praw człowieka;
- przedstawia historyczny rozwój praw człowieka, najważniejsze dokumenty;
- rozważa racje stron w debacie nt. uniwersalności praw człowieka;
- rozróżnia prawa człowieka: osobiste, polityczne, ekonomiczne, społeczne, kulturalne;
- wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa;
- analizuje przyczyny łamania praw człowieka;
- omawia formy i przykłady łamania praw człowieka w państwach autorytarnych.

37. Ochrona praw człowieka w Polsce

Treści nauczania:

37.1. Katalog konstytucyjnych wolności i praw człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej
Konstytucyjne wolności i prawa człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej.

37.2. Ochrona praw człowieka w Polsce

Instytucje i procedury ochrony praw człowieka w Polsce. Formy realizacji praw socjalnych w Polsce.

37.3. Formy i przykłady naruszania praw człowieka w Polsce

Przejawy naruszania praw człowieka w Polsce.

37.4. Ochrona praw mniejszości w Polsce

Struktura narodowościowa w Polsce. Status mniejszości narodowych.

37.5. Przestrzeganie praw polskich uczniów

Katalog praw polskiego ucznia. Procedury dochodzenia praw ucznia.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: implementacja, skarga konstytucyjna, prawa pozytywne, prawa negatywne;
- omawia konstytucyjne wolności i prawa człowieka i obywatela w Rzeczypospolitej Polskiej;
- omawia kompetencje i procedury instytucji działających na rzecz ochrony praw człowieka w Polsce:
  - a) sądy powszechne,
  - b) Rzecznik Praw Obywatelskich,
  - c) Trybunał Konstytucyjny;
- analizuje przejawy naruszania praw człowieka w Polsce;
- przedstawia formy realizacji praw socjalnych w Polsce;
- sporządza katalog praw chroniących mniejszości narodowe, etniczne i religijne w Polsce;
- przedstawia formy działalności organizacji i instytucji na rzecz ochrony i urzeczywistniania praw mniejszości w Polsce;
- dokonuje analizy stopnia przestrzegania praw mniejszości w Polsce;

- sporządza katalog praw polskiego ucznia;
- określa formy łamania praw uczniów w polskich szkołach;
- przedstawia sposoby dochodzenia swoich praw przez uczniów;
- ocenia skuteczność systemu ochrony praw człowieka w Polsce.

38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka

Treści nauczania:

38.1. Uniwersalny system ochrony praw człowieka

Uniwersalny system ochrony praw człowieka. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych. Międzynarodowy Trybunał Karny.

38.2. Europejski system ochrony praw człowieka

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Europejska Karta Socjalna. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej.

38.3. Skarga na państwo do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Funkcjonowanie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

38.4. Wszystkie prawa dla wszystkich

Działalność organizacji pozarządowych na rzecz ochrony praw człowieka.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie: system ochrony praw człowieka;
- charakteryzuje uniwersalny system ochrony praw człowieka;
- omawia katalog wolności i praw człowieka, zawartych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz w Międzynarodowym Pakcie Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych;
- omawia zadania Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze;
- wykazuje znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla systemu ochrony praw człowieka na świecie;
- charakteryzuje europejski system ochrony praw człowieka;
- omawia katalog wolności i praw człowieka zawartych w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Europejskiej Karcie Socjalnej i Karcie Praw Podstawowych UE;
- przedstawia zasady działania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- omawia zakres spraw rozpatrywanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka;
- dokonuje analizy wybranej kategorii spraw o naruszenie praw i wolności, zawartych w Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności;
- rozpoznaje przypadki naruszenia swoich praw;
- potrafi dochodzić swoich praw;
- opracowuje wzór skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- opracowuje wzór skargi do Komitetu Praw Człowieka w Genewie;
- przedstawia programy, kampanie, akcje oraz formy i przykłady ich urzeczywistniania, prowadzone przez organizacje pozarządowe na rzecz ochrony praw człowieka:
  - a) Międzynarodowy Czerwony Krzyż,
  - b) Amnesty International,
  - c) Human Rights Watch,
  - d) Helsińska Fundacja Praw Człowieka;
- przedstawia formy działania państw na rzecz przestrzegania praw człowieka przez reżimy autorytarne.

Dział VI.

STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE W PROCESIE GLOBALIZACJI

39. Polska polityka zagraniczna

Treści nauczania:

39.1. Priorytety polityki zagranicznej Polski

Geopolityczne położenie Polski*. Polska racja stanu. Cele polityki zagranicznej*. Funkcje polityki zagranicznej*. Kierunki, cele i zadania polskiej polityki zagranicznej. Polska w organizacjach międzynarodowych. Polityka zagraniczna Unii Europejskiej a Polski.

39.2. Polska pomoc

Wymiary edukacji globalno-rozwojowej w Polsce*. Działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej.

39.3. Partnerzy Polski

Stosunki bilateralne Polski z wybranymi państwami.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: racja stanu, polityka zagraniczna, geopolityka, pomoc rozwojowa;
- charakteryzuje geopolityczne położenie Polski;
- omawia polską rację stanu;
- wymienia cele polityki zagranicznej;
- określa funkcje polityki zagranicznej;
- przedstawia kierunki, cele i zadania polskiej polityki zagranicznej;
- wymienia organizacje międzynarodowe, do których należy Polska;
- wykazuje wpływ członkostwa w UE na polską politykę zagraniczną;
- przedstawia wymiary edukacji globalnej – rozwojowej w Polsce;
- omawia polską pomoc humanitarną dla świata;
- przedstawia programy, kampanie i akcje, w zakresie pomocy rozwojowej, prowadzone przez organizacje pozarządowe z udziałem polskiej młodzieży;
- zbiera i opracowuje informacje o formach współpracy z wybranym państwem Unii Europejskiej.

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym

Treści nauczania:

40.1. Zasady prawa międzynarodowego

Podmioty prawa międzynarodowego. Formy międzynarodowej aktywności państw*. Powszechne zasady prawa międzynarodowego publicznego.

40.2. Konflikty międzynarodowe

Rodzaje konfliktów międzynarodowych. Metody rozwiązywania sporów między państwami. Sankcje międzynarodowe*.

40.3. Zjawiska i problemy globalne

Wyzwania globalne. Formy działań na rzecz zmniejszania dysproporcji pomiędzy globalną Północą a globalnym Południem.

40.4. Globalne problemy współczesnego świata – bogata Północ a biedne Południe

Problemy polityczne, społeczno-ekonomiczne i cywilizacyjno-kulturowe. Milenijne Cele Rozwoju.

40.5. Współczesne konflikty zbrojne

Przyczyny lokalnych konfliktów zbrojnych. Formy działalności społeczności międzynarodowej na rzecz niwelowania skutków konfliktów zbrojnych.

40.6. Współczesny terroryzm

Rodzaje terroryzmu. Organizacje terrorystyczne. Sposoby działania terrorystów. Formy obrony przed terroryzmem. Strategie zwalczania terroryzmu.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: stosunki międzynarodowe, umowa międzynarodowa, sankcja międzynarodowa, rokowania, arbitraż, retorsje, embargo, *persona non grata*, cywilizacja, rozwój zrównoważony, degradacja, konflikt zbrojny, terroryzm;
- wymienia podmioty prawa międzynarodowego;
- omawia formy międzynarodowej aktywności państw;
- wyjaśnia powszechne zasady prawa międzynarodowego publicznego:
  - a) zasada suwerennej równości państw,
  - b) zasada nieinterwencji,
  - c) zasada równości państw,
  - d) zasada *pacta sunt servanda*,
  - e) zasada pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych,
  - f) zasada wyrzeczenia się siły,
  - g) zasada bezpieczeństwa zbiorowego,
  - h) zasada nienaruszalności granic,
  - i) zasada poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności,
  - j) zasada prawa narodów do samostanowienia,
  - k) zasada współpracy międzynarodowej;
- charakteryzuje rodzaje konfliktów międzynarodowych;
- omawia metody rozwiązywania sporów między państwami;
- omawia rodzaje sankcji międzynarodowych;
- charakteryzuje wyzwania globalne:
  - a) dysproporcje w rozwoju gospodarczym,
  - b) eksplozję demograficzną,
  - c) kryzys surowcowo-energetyczny,
  - d) kryzys żywnościowy;
- omawia formy działań na rzecz zmniejszenia dysproporcji pomiędzy globalną Północą a globalnym Południem;
- przedstawia wzajemne zależności pomiędzy państwami Północy i Południa w zakresie problemów politycznych, społeczno-ekonomicznych i cywilizacyjno-kulturowych;
- przedstawia Milenijne Cele Rozwoju;
- wyjaśnia przyczyny lokalnych konfliktów zbrojnych;
- omawia formy działalności społeczności międzynarodowej na rzecz niwelowania skutków konfliktów zbrojnych;
- charakteryzuje rodzaje terroryzmu;
- wymienia organizacje terrorystyczne;
- opisuje sposoby działania terrorystów;
- omawia formy obrony przed terroryzmem;
- przedstawia strategie zwalczania terroryzmu;
- ocenia skuteczność i koszty walki z terroryzmem.

41. Globalizacja współczesnego świata

Treści nauczania:

41.1. Płaszczyzny globalizacji

Wymiary globalizacji politycznej, informacyjnej, kulturowej, rynków finansowych, rynków towarowych i działalności gospodarczej.

41.2. Kształtowanie światowej gospodarki i kultury

Instytucje kształtujące światową gospodarkę i światową kulturę.

41.3. Spory o globalizację

Argumenty globalistów, antyglobalistów i alterglobalistów.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: globalizacja, antyglobaliści, alterglobaliści;
- charakteryzuje płaszczyzny globalizacji:
  - a) globalizacja polityczna,
  - b) globalizacja informacyjna,
  - c) globalizacja kulturowa,
  - d) globalizacja rynków finansowych,
  - e) globalizacja rynków towarowych,
  - f) globalizacja działalności gospodarczej;
- wymienia cele i zadania instytucji kształtujących światową gospodarkę;
- wymienia cele i zadania instytucji kształtujących światową kulturę;
- ocenia znaczenie instytucji światowych w procesach globalizacyjnych;
- przytacza argumenty globalistów, antyglobalistów i alterglobalistów;
- przedstawia własne stanowisko w sprawie blasków i cieni globalizacji.

42. Systemy bezpieczeństwa i współpracy

Treści nauczania:

42.1. Transformacja ustrojowa państw postsocjalistycznych

Główne przyczyny załamania się realnego socjalizmu. Najważniejsze przemiany w państwach Europy Środkowo-Wschodniej.

42.2. Organizacja Narodów Zjednoczonych

Geneza ONZ-etu. Cele i zadania ONZ-etu. Zasady działania ONZ-etu. Akcje ONZ-etu. Kompetencje organów ONZ-etu. Zadania i formy działalności organizacji wyspecjalizowanych afiliowanych przy ONZ-cie.

42.3. Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego

Geneza NATO. Cele i zadania NATO. Główne organy NATO. Zasady działania NATO. Operacje wojskowe NATO.

42.4. Regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy

Regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy.

42.5. Polska w NATO

Rola Polski w NATO. Zyski i straty z członkostwa Polski w NATO.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: transformacja ustrojowa, realny socjalizm;
- wyjaśnia główne przyczyny załamania się realnego socjalizmu;

- omawia najważniejsze przemiany w państwach Europy Środkowo-Wschodniej;
- przedstawia genezę ONZ-etu;
- wymienia cele i zadania ONZ-etu;
- wyjaśnia zasady działania ONZ-etu;
- przedstawia akcje ONZ-etu;
- omawia kompetencje Zgromadzenia Ogólnego;
- omawia kompetencje Rady Bezpieczeństwa;
- omawia kompetencje Sekretarza Generalnego;
- omawia kompetencje Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości;
- omawia kompetencje Rady Gospodarczo-Społecznej;
- przedstawia zadania i formy działalności organizacji wyspecjalizowanych afiliowanych przy ONZ-ecie:
  - a) WHO (Światowa Organizacja Zdrowia),
  - b) ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy),
  - c) FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa),
  - d) IMF (Międzynarodowy Fundusz Walutowy),
  - e) WTO (Światowa Organizacja Handlu),
  - f) UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury),
  - g) UNIDO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju Przemysłowego),
  - h) IAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej),
  - i) UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom),
  - j) UNHCR (Wysoki Komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców);
- wyjaśnia genezę NATO;
- wymienia cele i zadania NATO;
- omawia kompetencje głównych organów NATO;
- wyjaśnia zasady działania NATO;
- przedstawia operacje wojskowe NATO;
- wymienia regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy;
- ocenia znaczenie regionalnych systemów bezpieczeństwa dla danego regionu świata;
- omawia rolę Polski w NATO;
- dokonuje bilansu zysków i strat członkostwa Polski w NATO.

Dział VII.

INTEGRACJA EUROPEJSKA

43. Integracja europejska

Treści nauczania:

43.1. Proces integracji w ramach Unii Europejskiej

Koncepcje integracji europejskiej. Cele i zadania Unii Europejskiej. Zasady członkostwa w Unii Europejskiej*. Ojcowie integracji europejskiej. Kalendarium integracji europejskiej. Etapy rozszerzania Unii Europejskiej. Filary Unii Europejskiej. System prawny Unii Europejskiej a systemy prawne państw członkowskich. Instytucje i organy wspólnotowe.

43.2 Rada Europy

Funkcjonowanie Rady Europy.

43.3. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

Funkcjonowanie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

43.4. Procedury procesu decyzyjnego w Unii Europejskiej

Procedura konsultacji. Procedura współpracy. Procedura współdecydowania. Procedura zgody.

43.5. Instytucje Unii Europejskiej

Funkcjonowanie instytucji Unii Europejskiej: Rady Europejskiej; Rady Unii Europejskiej, Parlamentu Europejskiego, Komisji Europejskiej, Trybunału Sprawiedliwości, Trybunału Obrachunkowego (Trybunału Rewidentów Księgowych), Europejskiego Banku Centralnego.

43.6. Prawo Unii Europejskiej

Procedury i zasady tworzenia prawa w Unii Europejskiej. Traktat paryski. Traktaty rzymskie. Traktat z Maastricht. Układ z Schengen. Traktat amsterdamski. Układ z Nicei. Traktat lizboński.

43.7. Budżet Unii Europejskiej

Procedura uchwalania budżetu Unii Europejskiej.

43.8. Dylematy przyszłości Unii Europejskiej

Koncepcje reform Unii Europejskiej. Proces rozszerzania Unii Europejskiej.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: internacjonalizacja, koncepcja federalistyczna, koncepcja konfederalistyczna, koncepcja funkcjonalna;
- wyjaśnia koncepcje integracji europejskiej;
- wymienia cele i zadania Unii Europejskiej;
- wyjaśnia zasady członkostwa w Unii Europejskiej;
- przedstawia ojców integracji europejskiej;
- przedstawia kalendarium integracji europejskiej;
- omawia etapy rozszerzania Unii Europejskiej;
- omawia filary Unii Europejskiej;
- wyjaśnia relacje pomiędzy system prawnym UE a systemami prawnymi państw członkowskich;
- wymienia instytucje i organy wspólnotowe;
- przedstawia genezę i rozwój Rady Europy;
- wymienia cele i zadania Rady Europy;
- wyjaśnia zasady działania Rady Europy;
- omawia funkcjonowanie Rady Europy;
- przedstawia genezę i rozwój OBWE;
- wymienia cele i zadania OBWE;
- wyjaśnia zasady i formy współpracy w ramach OBWE;
- przedstawia procedury procesu decyzyjnego w Unii Europejskiej:
  - a) procedura konsultacji,
  - b) procedura współpracy,
  - c) procedura współdecydowania,
  - d) procedura zgody;
- charakteryzuje instytucje Unii Europejskiej:
  - a) Rada Europejska: status, skład, struktura, kompetencje, działalność,
  - b) Rada Unii Europejskiej: status, skład, struktura, kompetencje, działalność,
  - c) Parlament Europejski: status, skład, struktura, kompetencje, działalność,
  - d) Komisja Europejska status, skład, struktura, kompetencje, działalność,
  - e) Trybunał Sprawiedliwości: status, skład, struktura, kompetencje, działalność,
  - f) Trybunał Obrachunkowy (Trybunał Rewidentów Księgowych): status, skład, struktura, działalność,
  - g) Europejski Bank Centralny: status, skład, struktura, działalność;

- omawia procedury i zasady tworzenia prawa w Unii Europejskiej;
- wymienia najważniejsze postanowienia traktatów obowiązujących w UE:
  - a) Traktat paryski,
  - b) Traktaty rzymskie,
  - c) Traktat z Maastricht,
  - d) Układ z Schengen,
  - e) Traktat amsterdamski,
  - f) Układ z Nicei,
  - g) Traktat lizboński;
- przedstawia procedurę uchwalania budżetu Unii Europejskiej;
- wyjaśnia koncepcje reform Unii Europejskiej;
- omawia proces rozszerzania Unii Europejskiej;
- rozważa dylematy związane z dalszym rozszerzaniem i reformą UE.

44. Europa wśród światowych mocarstw

Treści nauczania:

44.1. Znaczenie Unii Europejskiej w świecie

Wyznaczniki potęgi znaczenia Unii Europejskiej w świecie współczesnym.

44.2. Ład międzynarodowy

Typy łańdów światowych.

44.3. Współczesne supermocarstwa

Stany Zjednoczone jako mocarstwo globalne. Mocarstwa regionalne.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: ład międzynarodowy, supermocarstwo, zasoby naturalne;
- przedstawia wyznaczniki potęgi znaczenia UE w świecie współczesnym;
- rozróżnia typy łańdów światowych;
- charakteryzuje Stany Zjednoczone jako mocarstwo globalne:
  - a) wymiary potęgi amerykańskiej,
  - b) międzynarodowe role Stanów Zjednoczonych;
- charakteryzuje mocarstwa regionalne.

45. Polska w Unii Europejskiej

Treści nauczania:

45.1. Polska i Polacy w Unii Europejskiej

Swoboda przepływu towarów w UE. Swoboda przepływu osób w UE. Swoboda świadczenia usług w UE. Swoboda przepływu kapitału i płatności w UE. Prawa obywateli UE.

45.2. Ile Europy w mojej gminie?

Wpływ programów i środków UE na rozwój gminy.

45.3. Nauka i praca w Unii Europejskiej

Zasady i warunki podejmowania przez Polaków nauki i pracy w państwach UE.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia zasady swobodnego przepływu towarów w UE;
- wyjaśnia zasady swobody przepływu osób w UE;
- wyjaśnia zasady swobody świadczenia usług w UE;

- wyjaśnia zasady swobody przepływu kapitału i płatności w UE;
- omawia prawa obywateli UE;
- ocenia skutki członkostwa Polski w UE i perspektywy jej rozwoju w Unii;
- podaje ogólne zasady korzystania z funduszy unijnych przez obywateli, przedsiębiorstwa i inne organizacje w Polsce;
- zbiera dane o formach rozwoju gminy dzięki korzystaniu z programów i środków unijnych;
- wyszukuje informacje o możliwościach podejmowania nauki i pracy w krajach UE;
- wyjaśnia zasady i warunki podejmowania nauki przez Polaków w państwach UE;
- wyjaśnia zasady i warunki podejmowania pracy przez Polaków w państwach UE.

TREŚCI NAUCZANIA FAKULTATYWNE*

1. Czynniki regulujące postępowanie człowieka*

Treści nauczania:

1.1. Potrzeby

Geneza potrzeb. Hierarchia potrzeb wg A. Masłowa.

1.2. Postawy

Komponenty postaw. Właściwości postaw. Klasyfikacja postaw. Funkcje postaw. Zróżnicowanie postaw. Zmiana postaw.

1.3. Osobowość człowieka

Struktura osobowości. Cechy osobowości. Proces motywacyjny. Modele motywacji. Rozwój zdolności. Cechy temperamentu. Modyfikowanie cech charakteru. Typologie osobowości.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: potrzeba, afiliacja, deprywacja, postawa, behawioryzm, konformizm, uleganie, identyfikacja, internalizacja, nonkonformizm, kontestacja, oportunizm, ambiwalencja, dysonans poznawczy, osobowość, motywacja, pragnienie, dążenie, chęć, motyw, popęd, postanowienie, zdolność, uzdolnienie, inteligencja, oligofrenia, temperament, reaktywność, aktywność, charakter, jaźń, samoświadomość, samoocena, samokontrola, samorealizacja, melancholik, choleryk, sangwinik, flegmatyk, ekstrawertyk, introwertyk;
- wyjaśnia źródła powstawania potrzeb;
- przedstawia hierarchię potrzeb wg Abrahama Masłowa;
- opisuje komponenty postaw;
- charakteryzuje właściwości postaw;
- przedstawia klasyfikacje postaw;
- określa funkcje postaw;
- rozróżnia postawy i dokonuje ich krytycznej analizy;
- omawia uwarunkowania procesu zmian postaw;
- przedstawia strukturę osobowości człowieka;
- charakteryzuje cechy osobowości człowieka;
- przedstawia przebieg procesu motywacyjnego;
- rozróżnia modele motywacji;
- wyjaśnia uwarunkowania rozwoju zdolności;
- omawia cechy temperamentu;
- przedstawia czynniki modyfikujące charakter człowieka;
- przedstawia typologie osobowości.

2. Wywieranie wpływu na ludzi*

Treści nauczania:

2.1. Wpływ społeczny

Powszechność sytuacji związanych z wpływem społecznym. Reguły wpływu społecznego wg Roberta Cialdiniego. Wybrane sposoby na uległość.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: wpływ społeczny, socjotechnika;
- podaje przykłady wpływu społecznego w różnych dziedzinach życia;
- wyjaśnia reguły wpływu społecznego wg Roberta Cialdiniego;
- omawia wybrane sposoby na uległość.

3. Społeczeństwo informacyjne*

Treści nauczania:

3.1. Społeczeństwo informacyjne

Cechy społeczeństwa informacyjnego. Funkcje społeczeństwa informacyjnego. Rozwój społeczeństwa informacyjnego. Strategia rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Cechy komunikacji. Formy komunikacji. Rola mediów w społeczeństwie informacyjnym. Teleinformatyka w życiu codziennym. Wyzwania i problemy o charakterze prawnym, politycznym, edukacyjno-kulturowym, etycznym, ekonomiczno-społecznym, psychologicznym.

Osiągnięcia szczegółowe ucznia

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcia: społeczeństwo informacyjne, netykieta, cyberprzestępczość, cyberterroryzm;
- omawia cechy społeczeństwa informacyjnego;
- określa funkcje społeczeństwa informacyjnego;
- przedstawia uwarunkowania rozwoju społeczeństwa informacyjnego;
- omawia strategię rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce;
- omawia cechy komunikacji;
- przedstawia formy komunikacji;
- określa rolę mediów w społeczeństwie informacyjnym;
- prezentuje wykorzystanie teleinformatyki w życiu codziennym;
- wymienia typy i rodzaje cyberprzestępczości;
- przedstawia skutki piractwa dóbr informacyjnych dla państwa, twórców i nabywców;
- wymienia zalety i wady korzystania przez młodzież z technik wirtualnej rzeczywistości;
- wymienia korzyści i zagrożenia z globalnej sieci dla rozwoju gospodarki.

IV. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW KSZTAŁCENIA

Rozpoczynając IV etap kształcenia, uczeń dysponuje już wiedzą i umiejętnościami zdobytymi w poprzednich latach nauki. Uczniowie wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym, aby przygotować się do egzaminu maturalnego z wiedzy o społeczeństwie, a także kontynuowania dalszej nauki na kierunkach społecznych studiów wyższych. Zadaniem szkoły na tym etapie jest zatem pogłębienie, integracja i restrukturyzacja wiedzy oraz doskonalenie umiejętności, zwłaszcza tych, które będą przydatne w życiu społecznym.

Nauczanie wiedzy o społeczeństwie wymaga stosowania zróżnicowanych metod nauczania, wśród których powinny dominować metody interaktywne, sprzyjające kształceniu umiejętności oraz twórczej i krytycznej postawy ucznia. Wybór metod nauczania i form pracy będzie zależał nie tylko od potrzeb i możliwości danego zespołu uczniowskiego, ale także od celów wyznaczonych przez nauczyciela oraz rodzaju treści nauczania. Duże znaczenie przy podejmowaniu decyzji o doborze metod mają również zasoby danej szkoły.

Nie jest możliwe wskazanie jedynych słusznych rozwiązań. Nauczyciel może wybrać metody podające, takie jak wykład, opis czy pokaz, kiedy uzna, że jest to najbardziej efektywna forma przekazu treści nauczania. Jednak kluczowe dla kształcenia umiejętności są metody aktywizujące.

Debata, dyskusja, gry dydaktyczne sprzyjają kształceniu umiejętności formułowania i wypowiadania własnych poglądów oraz oceny poglądów innych. Systematyzowanie posiadanych wiadomości ułatwia mapa mentalna, pogłębieniu rozumienia pojęć sprzyja burza mózgów. Drzewko decyzyjne i metaplan uczą sprawnego operowania wiedzą. Portfolio jest metodą sprzyjającą planowaniu, organizowaniu i ocenianiu własnej pracy.

W realizacji najważniejszych celów edukacji obywatelskiej szczególnie istotne znaczenie ma metoda projektu, która uczy samodzielności i współpracy, wyszukiwania i selekcji informacji, rozwiązywania problemów i prezentacji opracowanych materiałów. W Podstawie programowej została wskazana jako metoda preferowana, którą należy wykorzystać w realizacji 10% zajęć edukacyjnych na tym etapie kształcenia. Poniżej zaprezentowana została propozycja tematów uczniowskich projektów edukacyjnych, które zdaniem autora najefektywniej zrealizują określone treści nauczania. Moduł 6: *Mniejszości w Polsce*; Moduł 12: *Obywatele zraszają się, Obywatele działają*; Moduł 13: *Kampania prospołeczna „Chrońmy społeczne dobra”*; Moduł 1: *W świecie mediów*; Moduł 15: *Polskie tradycje demokratyczne, Zagrożenia dla demokracji*; Moduł 16: *Kultura polityczna obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, Debata publiczna „Przyszły kształt Konstytucji RP”, Formy kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu RP*; Moduł 22: *Populiści i demagodzy zagrożeniem dla demokracji, Patologie władzy zagrożeniem dla współczesnej demokracji, W poszukiwaniu elektoratu*. Moduł 26: *Funkcjonowanie administracji rządowej w RP*; Moduł 28: *Skarbiec naszej gminy, Program rozwoju naszej gminy*; Moduł 36: *Łamanie praw człowieka w świecie współczesnym*; Moduł 37: *Ochrona praw mniejszości w Polsce, Przestrzeganie praw polskich uczniów*; Moduł 38: *Skarga na państwo do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Walczymy o swoje prawa, Wszystkie prawa dla wszystkich*; Moduł 39: *Partnerzy Polski*. Moduł 45: *Ile Europy w mojej gminie*.

Ważną strategią pracy na lekcjach wiedzy o społeczeństwie jest praca w grupie, która uczy jednej z najważniejszych umiejętności społecznych, czyli umiejętności współpracy i zespołowego działania. Strategia ta sprzyja podnoszeniu poziomu wiedzy, m.in. poprzez uczenie planowania celów, rozwiązywania problemów oraz dzielenia się wiedzą. Ma też ważne aspekty psychologiczne, związane m.in. z tworzeniem poczucia bezpieczeństwa, przynależności do grupy oraz zwiększania odpowiedzialności za wyniki pracy. Podejmując decyzję o wyborze metody nauczania, należy pamiętać o ich urozmaiceniu, a przede wszystkim stwarzaniu uczniom możliwości rozwijania własnej aktywności i kreatywności.

V. PROPOZYCJE METOD I KRYTERIÓW OCENY OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

Ocenianie służy nauczycielowi do zbierania informacji o osiągnięciach ucznia oraz wspierania go w procesie uczenia się, dlatego ważne jest, aby odbywało się systematycznie i obejmowało różne obszary jego aktywności. Należą do nich: wiadomości i sposób ich wykorzystania, umiejętności, aktywność ucznia na lekcjach, a także zaangażowanie ucznia w działania prospołeczne poza lekcjami. Uczeń powinien być oceniany za wszystkie ważne osiągnięcia związane z programem z uwzględnieniem wysiłku włożonego w realizowanie poszczególnych zadań.

Ocenie szkolnej nie powinien natomiast podlegać stosunek ucznia do wydarzeń, zjawisk i procesów życia społeczno-politycznego oraz jego światopogląd.

Ważnym celem oceniania jest wdrażanie uczniów do efektywnej samooceny i samokontroli oraz odpowiedzialności za własną naukę, dlatego w proces oceniania powinni być zaangażowani również sami uczniowie. Jest to szczególnie cenne przy metodach nauczania opartych na samodzielnej lub grupowej pracy uczniów, np. przy realizacji projektu edukacyjnego.

Ocenianie powinno odbywać się na bieżąco, po zrealizowaniu materiału zawartego w kolejnych działach programu oraz na koniec semestru i roku szkolnego.

Osiągnięcia uczniów powinny być badane z wykorzystaniem różnych form, takich jak:

- odpowiedź ustna;
- sprawdzian pisemny (test, wypracowanie, kartkówka, sprawdzian wiadomości);
- praca domowa (referat, wypracowanie, portfolio);
- aktywność na lekcjach;
- zadania indywidualne dla ochotników, w tym również udział w konkursach i olimpiadach;
- udział w przedsięwzięciach prospołecznych, np. wolontariacie.

Oceny powinny być wystawiane systematycznie i zgodnie z przedmiotowym i wewnątrzszkolnym systemem oceniania. Na początku roku szkolnego uczniowie powinni otrzymać informację o szczegółowych wymaganiach programowych, które będą uwzględnione przy ocenianiu.

Osiąganiu zamierzonych celów sprzyja stosowanie oceniania kształtującego, które jest sposobem nauczania nastawionym na wspomaganie ucznia w procesie uczenia się. Uczeń otrzymuje na bieżąco informację zwrotną dotyczącą postępów w nauce, co sprzyja wzięciu przez niego odpowiedzialności za swoją naukę, a poprzez zastosowanie samooceny i oceny koleżeńskiej podnosi motywację i zaangażowanie w pracę.

ISBN 978- 83- 89882- 22- 6